

3

**Millî Mücadele
Döneminde
Burdur**

**Burdur
During
the National Struggle**

Nuri Köstüklü

Millî Mücadele Döneminde Burdur

*Nuri Köstüklü**

Özet

I. Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli antlaşmalarda, Güney-Batı Anadolu bölgesi İtalyanlara vaat edilmişti. Mondros Mütarekesi sonrası da bu vaat doğrultusunda İtalyan işgalleri başladı. 28 Mart 1919'da Antalya'ya çıkan İtalyanlar, vakit geçirmeden işgal sahalarını Burdur istikametine doğru genişletmek için bir seri keşif gezilerine çıktılar. Bu maksatla Burdur'a gelen İtalyan subayları, buralara "yatırım yapmak", "halkı kalkındırmak", vb. gerekçeler ile geldiklerini ileri sürüyorlardı. Aslında İtalyan işgal metodunun bir gereği olarak, halkta oluşacak millî tepkiyi önlemek, sözüm ona "sevgi", "yardım" vb. kavramlar arkasında işgal niyetlerini gizlemek istiyorlardı. Dönemin Burdur Mutasarrıfı Vasfi ve Belediye Başkanı bu propagandaların etkisi altında kalırken, Burdur Askeralma Bölge Başkanı Miralay İsmail Hakkı, Burdur Müftüsü, 68. Alay Komutanı ve eşraftan bazı ileri gelenler İtalyanların gerçek niyetinin "işgal" olduğunu biliyorlardı. Ancak, bütün karşı çıkışlara rağmen İtalyanların 28 Mart 1919'da Burdur'u resmen işgal etmeleri önlenemedi. Millî Mücadele karşıtı Mutasarrıf ve Belediye Başkanı'nın değiştirilmesinden sonra Burdur'da işgallere karşı koyma ve millî teşkilatlanma yönünde çok önemli gelişmeler oldu. Kısa sürede ileride Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alacak olan Burdur Heyet-i Milliyesi kuruldu. Burdurlu kadınlar da millî duyarlılık göstererek, Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetini kurdular. Burdur'da bu şekilde siyasi teşkilatlanmalar olurken, bir taraftan da Yunan işgaline karşı mücadele eden Denizli'nin batısındaki cepheye yardımlar yapılıyordu. Burdur merkez, ilçe ve köylerinden pek çok Burdurlu gönüllü cepheye koştu, ciddi miktarda yiyecek- giyecek vb. aynı yardımlar yapıldı. Bu arada, Burdur'da açılan Kızılay Hastanesi cephenin sağlık hizmetlerini karşılamakta çok önemli hizmetler verdi. Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması yönünde yapılan bütün bu çalışmalar kolay olmuyordu. Her tarafta olduğu gibi, Burdur'da da Millî Mücadele karşıtları boş durmuyordu. Ayrıca bölgedeki eşkıya faaliyetleri de Millî Mücadele'yi olumsuz etkiliyordu. Bütün bu zorluklara rağmen Burdur halkı vatan savunmasında elinden gelen gayreti gösterdi.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Türk İstiklal Savaşı, Burdur, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, İtalyan işgalleri

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi A. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, nkostuklu[at]erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4583-284X

Burdur During the National Struggle

Abstract

In the secret agreements made during the World War I, the South-West Anatolia region was promised to the Italians. After the Armistice of Mudros, Italian occupations began in line with this promise. The Italians, who landed in Antalya on March 28, 1919, set out on a series of expeditions to expand their occupation zone towards Burdur without delay. The Italian officers who came to Burdur for this purpose claimed that they had come here to "make investments", "develop the people" and so on. In fact, as a requirement of the Italian occupation method, they wanted to prevent the national reaction of the people and hide their occupation intentions behind the so-called concepts of "love", "help". They wanted to hide their invasion intentions behind the concepts. While Vasfi and the Mayor of Burdur were under the influence of these propagandas, Burdur Recruitment Region President Miralay İsmail Hakkı, Burdur Mufti, 68th Regiment Commander and some notables from the nobles knew that the real intention of the Italians was "invasion". However, despite all the opposition, the Italians could not be prevented from officially occupying Burdur on 28 March 1919. After the replacement of the Mutasarrıf (Governor) and the Mayor against the National Struggle, there were very important developments in Burdur in resisting the occupations and in the national organization. In a short time, the Burdur National Committee, which would later be called as one of the Association for Defence of National Rights, was established. Burdur women also showed national sensitivity and established the Burdur Defense of Rights Women's Association. While there were political organizations in this way in Burdur, aid was given to the front in the west of Denizli, which was struggling against the Greek occupation. Many Burdur volunteers from the center, districts and villages of Burdur rushed to the front and bought a significant amount of food, clothing, etc. in-kind donations. Meanwhile, the Red Crescent Hospital opened in Burdur provided very important services in meeting the health services of the front. All these efforts for the success of the National Struggle were not easy. As in all sides, the opponents of the National Struggle in Burdur were not idle. In addition, banditry activities in the region had a negative impact on the National Struggle. Despite all these difficulties, the people of Burdur did their best to defend the homeland.

Keywords

National Struggle, Turkish Independence War, Burdur, History of Republic of Türkiye, Italian occupations

1. Giriş

Bilindiği üzere İtalya, İtilaf devletleri safında savaşa girmenin bedeli olarak Anadolu'dan toprak talep etti. Bu talepler doğrultusunda 26 Nisan 1915'te imzalanan Londra ve daha sonraları imzalanan St. Jean de Maurenne gizli antlaşmalarıyla İtalya'ya Güney-Batı Anadolu ve İzmir bölgesi vaat edilmiş bulunuyordu. İtalya, bu emellerini gerçekleştirmek için İtilaf devletleri safında savaşa girdi. Aslında İtalya, henüz birliğini kurduktan yaklaşık elli yıl sonra yayılmacı politikalar takip etmeye başlamış ve en yakın olarak Trablusgarp'ı işgal etmişti. Şimdi de I. Dünya Savaşı ile birlikte nüfuzunu gittikçe artırmak ve eski Roma'nın varisi olduğu iddiasını taşıyarak Adalar Denizi ve Doğu Akdeniz'de etkin olmak istiyordu. İtalyanlar, Trablusgarp'ı işgal öncesi burada uyguladığı işgale zemin hazırlayan birtakım ekonomi, eğitim, kültürel, sağlık vb. alanlardaki faaliyetlerinin benzerini daha I. Dünya Savaşı'ndan önce Anadolu'da da uygulamaya başlamışlardı. Mondros Mütarekesi ile birlikte, Anadolu'ya yönelik işgallerinde de benzer metotları uygulamaya hız verdiler. Antalya'ya asker çıkarmalarından itibaren Burdur ve daha iç kısımlara yönelmeleri, başta Burdur halkı olmak üzere yöre insanını tedirgin ediyordu. Burdurluları endişeye sevk eden diğer bir gelişme de tabii ki Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkartılmasıdır. Aslında daha önce İtalyan nüfuzuna ayrılan İzmir- Aydın bölgesi, İtilaf siyasetine yön veren İngilizlerce -kendi menfaatlerine daha uygun gördükleri için- Yunan işgaline ayrılmış bulunuyordu. Tabii ki bu durumdan İtalyanlar hiç memnun olmayacaktır. Dolayısıyla Batı Anadolu'da Yunan işgal sahalarında İtalyan- Yunan menfaat çatışması da doğmuş olacaktır. Aslında bu çatışmanın sebepleri arasında, her iki devletin de "Roma'nın varisi olmak" gibi bir tarihi iddiaya sahip olmalarını söylemek yanlış olmayacaktır. Her iki işgalci devletin menfaat çatışmasından, Ankara Hükûmeti gerektiğinde faydalanmasını da bilecektir. İşte böyle bir atmosfer içerisinde Burdur'a yönelik İtalyan işgali başlayacak, Burdurlular bir taraftan İtalyan diğer taraftan Yunan işgallerine karşı, vatanın savunulmasında elinden geleni yapacaktır. Şimdi Millî Mücadele'de Burdur'un durumunu ve Burdur'daki gelişmeleri mercek altına almak istiyoruz.

2. Mütareke sonrası gelişmeler

2.1. İtalyanların Burdur'u İşgali

İtalyanlar Antalya'ya asker çıkardıktan sonra, işgallerini Burdur yönünde genişletmek için, ön hazırlıklara başladılar. Bu maksatla Antalya'nın işgalinden 8-10 gün sonra Antalya İşgal Komutanı Ciano Aleksandro ile siyasetimemur Marki Ferrante ve tercümanları, Burdur'a keşif gezisine çıktılar. İtalyan ekibi 8 Nisan'da (1919) otomobille Burdur'a geldi. Burdur Mutasarrıfı Vasfi, İtalyanlara geliş sebeplerini sorduğunda, cevap olarak, resmî bir sıfatla gelmediklerini, yalnız şimendüfer imtiyâzı alacaklarından şimendüfer yapıncaya kadar, otobüslerle Antalya'dan emtia nakletmek istediklerinden,

bunlara halkın arzusu olup olmadığını öğrenmeye geldiklerini söylediler.¹ Bu maksatla Mutasarrıfa Fransızca bir kâğıt imzalatmak istedilerse de Mutasarrıf imzalamadı.² Burdur'daki Türk resmî makamlarınca da hiçbir ilgi gösterilmeyen bu ekip, ertesini gün Antalya'ya geri dönmüştür.

İtalyanların -işgal metotlarının bir gereği olarak- Burdur'u işgale yönelik bu ilk girişimlerini masumane bazı ekonomik açıklamaların arkasına saklamak istedikleri gayet açıktır. Gerek Mutasarrıf gerekse Burdur halkı durumun farkında olup, İtalyanların asıl niyetlerini iyi bildiklerinden, bu ziyaret iyi karşılanmamış ve ilgili makamlar nezdinde protesto edilmiştir.³

İtalyanlar, sözde ekonomik girişimlerinin yanı sıra, askerî olarak işgale yöneldiler. Bu maksatla 20 Haziran'da üçyüz mevcutlu iki müfreze ve 21 Haziran'da bir sıhhiye heyeti Antalya'dan Burdur istikametine gönderildi.⁴ 21 Haziran'da İtalyan Binbaşı Kurozino otomobil ile Burdur'dan Dinar ve Denizli'ye gitmiş ve akşam söz arasında "buralar bizim işgal mıntıklarımız içindedir. Birlikte çalışacağız. İtalyanlara itaat edilmesi hakkında hükûmetin emri olduğu" tarzında açıklamalarda bulunmuştur.⁵ 23-24 Haziran gecesi her tarafı kapalı beş otomobil, onaltı yük hayvanı, beş araba askerî levazımat ve ikiyüz kadar İtalyan askeri yine aynı şekilde Antalya'dan Burdur'a sevk edildi.⁶ 19 Haziran'dan itibaren dört günlük sürede Antalya'dan Burdur istikametine gönderilen İtalyan kuvvetleri bir tabur, bir batarya, sekiz nakliye arabasına ulaştı. İtalyanlar bu kuvvetlerle yol güzergâhında Karabayır ve Hâfızbey'de karakollar kurarak Çubuk boğazının kuzey ve güney girişlerini tuttular.⁷ Askerî hareketlilik devam ediyordu. 26 Haziran gecesi, birinde tahminen yirmi kadar İtalyan askeri ve diğerlerinin içinde savaş malzemesi bulunan on otomobil Burdur'a hareket etti.⁸

Tabii ki İtalyanların bu hareketleri Türk askerî makamlarınca yakından takip ediliyordu. 26 Haziran'da Hariciye Nezaretine Burdur'daki 68. Alay Komutanı tarafından çekildiği tahmin edilen telgrafta, İtalyanların bölgeye kuvvet sevk etmelerinin, Burdur ve Isparta dolaylarının işgal arifesinde bulunduğunu gösterdiği bildiriliyordu.⁹ Keza, aynı Komutanın 2. Ordu Müfettişliğine gönderdiği diğer bir şifrede, İtalyanların bölgeye sevk ettikleri bu kuvvetlerin Isparta ve Yalvaç'a kadar yayılabileceği belirtildi.¹⁰

¹ Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen, C.1*, s. 27; TİH 1, s. 149.

² *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* (=HTVD), Sayı:39, Belge:934.

³ Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen, C.1*, s. 36 vd.

⁴ ATASE Arş., KI: 75, D: 281, Fh:29;KI: 243,D: 16,Fh: 84.

⁵ Ali Rıza Gönüllü, "Millî Mücadele Döneminde Burdur", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010, sayı: 27, s. 596.

⁶ ATASE Arş., KI: 75, D: 281, Fh: 55-1

⁷ ATASE Arş., KI: 243, D: 16, Fh: 93.

⁸ Gönüllü, "Millî Mücadele", s. 599.

⁹ ATASE Arş.,KI: 75, D: 281,Fh: 29.

¹⁰ ATASE Arş.,KI: 243, D: 16, Fh: 84.

İtalyanlar bir taraftan Burdur'a doğru kuvvet sevk ederken, diğer taraftan bölgeye adamlarını göndererek keşif yapmaya, bazı ekonomik girişimlerde bulunmaya devam etmişlerdir. Bu cümleden olmak üzere, 20 Haziran'da bir İtalyan binbaşı, 22 Haziran'da da Albay Torriani (Viriyoni) Burdur'a geldi. İtalyan Albay, Burdur Mutasarrıfı ile yaptığı görüşmede Antalya'daki kuvvetlerinin Antalya-Burdur şosesini tamir edeceğini ve birkaç gün sonra Burdur'a geleceklerini söyleyerek tekrar Antalya'ya döndü. Durumdan haberdar olan 68. Alay Komutanı İtalyanların esas niyetlerini yerinde araştırma gayesiyle, sivil kıyafette bir subayı Antalya'ya gönderdi.¹¹ İtalyanların bütün bu faaliyetleri Antalya Mutasarrıfı Cemal Bey tarafından 22 Haziran 1919'da Dâhiliye Nezaretine rapor edildi.¹²

İtalyanların Burdur'a yönelik bu tür girişimleri sürerken, Burdur'daki 12. Tümen Askeralma Bölge Başkanı (12. Fırka Ahz-ı Asker Kalem Reisi) İsmail Hakkı ve 68. Alay Komutanı Vehbi Beyler İtalyanların faaliyetlerini yakından takip ediyordu. 68. Alay Komutanı'nın muhtemelen 22 Haziran 1919'da 23. Tümen Komutanı vasıtasıyla 2. Ordu Müfettişliğine gönderdiği telgrafta, "bir işgal vukuunda mevkilerinde kalacak askerlik şubelerinin Muâvenet-i Milliye merkezi şeklinde faaliyet göstereceğini Burdur Kalem Riyasetince temin edildiği" belirtiliyordu. Yine aynı yazıda milis teşkilatı kurulması yolunda gerekli hazırlıkların yapılmaya başlandığı da ifade edilmektedir.¹³

Bu arada İtalyanların Burdur istikametine askerî sevkleri devam ediyordu. İkiyüz piyâde askeri, iki makinalı tüfenk, beş araba erzak ve cephâne, dört otomobil ve onaltı hayvandan oluşan İtalyan kuvveti 25 Haziran'da Burdur'un Bucak nahiyesine geldi. Günde 15 km. yol alan bu kuvvet, ertesini gün, yani 26 Haziran'da Çeltikçi'ye girdi.¹⁴ İtalyanlar bu ileri hareketleri sırasında işgal politikalarının gereği olarak köylülere iyi muamele ediyor ve alışverişlerinde fazla para veriyorlardı. Bu şekilde 27 Haziran'da Burdur'a giren İtalyanlar,¹⁵ 28 Haziran 1919'da Burdur'u resmen işgal ettiler¹⁶ ve Halıcı Abdizade Edhem Efendi'nin hükûmet karşısındaki evini karargâh yaptılar. Aynı binaya telsiz istasyonu da kuran İtalyanlar, bunun ahizesini, güyâ uygun bir yer bulamamışlar gibi, hükûmet avlusunun ortasına diktikleri direğe koydular ve bir de İtalyan bayrağı astılar.¹⁷ İşgal kuvvetleri, kullanmak için Ask. Şb. Binasının tahliye edilmesinde ısrar etmişlerse de Kalem Reisi İsmail Hakkı "şube dairesinin tahliyesinin kötü tesir edeceği" düşüncesiyle karşı çıkarak, mahallî hükûmetin İtalyanlara başka bir bina bulmasını istemiş ve işgali protesto etmiştir.¹⁸

¹¹ ATASE Arş.,KI: 243, D: 16, Fh: 103.,1.madde.

¹² Gönüllü, "Millî Mücadele", s. 597.

¹³ ATASE Arş.,KI: 243, D: 16, Fh: 103.,3.madde.

¹⁴ ATASE Arş.,KI : 243,D: 16, Fh: 105; Krş.KI: 402, D: 6, Fh: 56.

¹⁵ ATASE Arş.,KI: 402, D:6, Fh: 56.

¹⁶ TİH 2/1, s. 107; Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C.1, s. 218

¹⁷ İtalyanların karargâh kullandıkları bu ev 1950'lerde Köroğlu kahvehanesinin bulunduğu yerde idi. *Burdur*, (yayımlayan Burdur Valiliği), İstanbul 1955, s. 166; Şimdi ise aynı yerde Knaytürk İşhanı ve İyigün Eczanesi bulunmaktadır.

¹⁸ ATASE Arş., KI: 243, D: 17, Fh: 38.

Burdur'un İtalyanlarca işgali hem Burdurlular hem de çevre şehirlerde büyük üzüntü yaratmış ve protesto edilmiştir. Daha işgalden bir gün önce Uluborlu halkı adına Belediye Reisi Abdurrahman, Gayrimüslimler adına Livan ve ulemadan Nuri tarafından 27 Haziran 1919'da Dâhiliye Nezaretine bir protesto telgrafi çekildi. 2 gün sonra Uluborlu protokolü ile 800 imzanın yer aldığı bir protesto dilekçesi hazırlanarak, ilgili Türk makamları ile, İstanbul'daki İngiltere, Fransa, Amerika siyasi temsilcilerine gönderilmiştir.¹⁹

İşgale yönelik tepkiler sürerken, İtalyanlar Antalya'dan Burdur'a devamlı kuvvet gönderiyorlardı. Kurna köyü²⁰ İhtiyar Heyetinin Burdur Ask. Şb. Bşk.'na muhtemelen 30 Haziran veya 1 Temmuz 1919'da çektiği telgraftan anlaşıldığına göre, dörtyüz piyâde, bir batarya, yüz sandık cephane, on sandık bomba ve otuz nakliye arabasından oluşan bir İtalyan kuvveti Kurna'ya gelmiştir. Arkasından ise devamlı Antalya'dan otomobillerle mühimmat vesâire gönderilmeye devam edilmiştir.²¹ Burdur Mutasarrıfı'nın Konya Valisi'ne gönderdiği, Konya Valisinin de 8 Temmuz 1919 tarihli Dâhiliye Vekâletine arz ettiği raporda Burdur sancağı dâhilinde İtalyan işgal kuvvetlerinin mevcudu ve belli başlı faaliyetleri şu şekilde belirtilmiştir; İtalyanların Burdur'un güneyinde bulunan Divanbaba (Değirmenler) Mahallesi mevkinde karargâhlarında bir yüzbaşı komutasında tahminen yüz er, onbeş yük hayvanı, otuz cephane sandığı, iki makineli tüfek, on bisiklet ve elli kadar çadırları vardır. Burdur'a yarım saat kadar mesafede Kurnaaltı denilen yerde ve Antalya şose yolu üzerinde dörtyüz er, altı yük hayvanı, elli cebhâne sandığı, sekiz makinalı tüfenk, onbeş bisiklet, bir otomobil, altmış çadırları bulunmaktadır. Burdur'a bir saat mesafede olan Kurna köyünde de telsiz telgraf inşasına başlamışlardır. Çeltik köyündeki camiye üçyüz kadar asker yerleştirmişlerdir. Bucak nahiyesinde 1 bölük askerleri bulunmaktadır. Kurnaaltı köyü ile Burdur Divanbaba Mahallesi'ndeki karargâhları arasında bir otomobil aralıksız devriye dolaşmaktadır. Antalya ile Burdur arasında otuzbeş kadar kamyon Antalya'dan asker ve askerî malzeme taşımaktadır.²² İtalyanlar, ayrıca Bucak'ta bir İtalyan Jandarma Karakolu kurdular ve Burdur Kurna ve Bucak'ta birer jandarma kontrol noktası oluşturdular.²³

Görüleceği üzere, İtalyanlar Burdur'u işgallerinin ilk on gününde bölgeye küçümsenmeyecek kuvvet göndermişlerdir. Ancak Temmuz'un ikinci haftasından itibaren bazı kuvvetlerini geri çektiler. Antalya Mutasarrıfı Cemal Bey 2. Ordu Müfettişi'ne gönderdiği telgrafta; İtalyanların bu kuvvetlerini İzmir ve Aydın havalisine

¹⁹ Gönüllü, "Millî Mücadele", s. 599-602.

²⁰ Burdur'a bağlı bir köy olup, şimdiki adı Yakaköy'dür.

²¹ ATASE Arş., KI: 243, D: 17, Fh: 3.

²² ATASE Arş., KI: 75, D: 281, Fh: 83, 83-1.

²³ Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde*, s. 129-130.

sevk etmek gayesiyle geri çektiklerini belirtmektedir.²⁴ İtalyanları böyle davranmaya yönelten etkenlerin başında, Yunanlarla olan menfaat çatışması gelmiş olabilir. Zira İtalyanlar gizli antlaşmalarla kendilerine vadeliden Batı Anadolu'nun Yunanlara verilmek istenmesini hazmedememektedir. Buradaki Yunan menfaatlerine engel olmak ve Batı Anadolu'da kendi nüfuzunu artırabilmek için bu bölgeye kuvvet sevk etmektedir.

Resim 1. Burdur Hükûmet Konağı önünde işgalci İtalyan askerleri (Giovanni Cecini, *Il Corpo di Spedizione Italiano in Anatolia (1919-1922)*, Roma: Stato Maggiore dell'Esercito Ufficio Storico, 2010, s. 399)

2.2. İtalyanların Burdur'daki Faaliyetleri

28 Haziran 1919 günü Burdur'u resmen işgal eden İtalyanlar, Burdur'da buldukları sürede, işgal metotlarının gereği olarak bazı faaliyetlerde bulundular. İşgal metotlarının zemininde, "bölgede asayiş ve hukuku sağlamak, eğitim, sağlık, ekonomi alanlarında bölgeye hizmet etmek, medeniyeti getirmek vb." süslü kavram ve ifadelerin arkasında emperyalist emellerini gerçekleştirmek yatıyordu. 1861'de birliğini kuran İtalya, Trablusgarp örneğinde olduğu gibi, sömürgeci faaliyetlerini genellikle bu metotla yapagelmıştır. Sonuçta sömürgesi haline getirmek istediği ve gizli antlaşmalarla kendisine vaat edilen Anadolu coğrafyasında da aynı metodu uyguluyorlardı. İşgal altında bulundukları Burdur ve diğer yerlerde de işgal metotları çerçevesinde birtakım uygulamalarda bulundular.

İtalyanların işgal gerekçeleri arasında önce bölgedeki asayişsizliği öne sürerek, sözde "asayiş sağlamak" maksadı ile işgale niyetlendiklerini görüyoruz. İşgal sahaları olan Antalya, Güney Batı Anadolu ve Burdur bölgesinde de böyle davrandılar.²⁵ Bu bölgede Türklerle azınlıkları birbirine düşürmeye çalıştılar. Olaylara şahit olan Antalya'daki 17.

²⁴ ATASE Arş.,KI: 243, D: 17, Fh: 53.

²⁵ Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde*, s. 130- 136.

Tümen Komutan Vekili Albay Süleyman Fethi 9 Nisan 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine yazdığı raporda; İtalyanların Rumları İslamlar ve İslamları Rumlar aleyhine kışkırttıklarını bildirmişti. Takip eden günlerde benzer tespitler ilgili makamlarca yapılmıştır.²⁶

Yine asayiş bozmak adına, eşkıyalığın teşvik edildiği görülmektedir. Burdur ve havalisinde daha önceleri önemli bir şekâvet hadisesi görülmezken, İtalyanların Antalya'ya asker çıkarıp, Burdur'a doğru ilerlemeleri sırasında eşkıya faaliyetleri artmaya başlamıştır. Aslında bu bir tesadüf değildi. Harbiye Nezâreti'ne yazılan bir yazıda da belirtildiği gibi,²⁷ bu durumun, İtalyan propagandasıyla olduğu açıktır. İtalyanlar önce asâyişin bozulması için bizzat faaliyet göstermişler, daha sonra ise "asayiş bozuktur" diye, Burdur'a kuvvet sevk etmişlerdir. Hatta yapılan protestolara, asayişin bozuk olduğunu sebep göstererek aldırmamışlar ve devamlı olarak Burdur'daki işgal kuvvetlerini artırmışlardır.²⁸ Muhakkak ki asayişsizliğin ortaya çıkmasında "hükûmetin âciz oluşunun"da sebep teşkil ettiğini belirtmek lâzımdır. Bir örnek vermek gerekirse; 30 Haziran 1919 gecesi Burdur'da kasap Kör İbrahim'in yüz lirası çalınmış ve hakkını aramak için yaptığı müracaat hükûmetçe reddedilmiştir. Bunun üzerine Kör İbrahim İtalyanlara şikâyette bulunmuş ve bu hâdise İtalyanların Burdur'da devriye gezdirmelerine sebep olmuştur. Hatta hükûmetin zayıflığı öyle bir hâl almıştı ki, bundan doğan ve doğacak olan sonuçları Burdur Askeralma Bölge Başkanı Albay İsmail Hakkı 2 Temmuz'da (1919) 2. Ordu Müfettişine çektiği telgrafta şöyle açıklıyordu; "Kötü idare neticesi zavallı İslâm ve Türk memleketi o hale gelmiş, vicdân-ı millî o derece kırılmıştır ki, ecnebilerin hukuk-i hükûmete müdahalelerini öz sadık evlâdı Müslümanlar davet ediyor. Cephanenin mahallini söyleyeceklerinden endişe ediyorum."²⁹ Askeralma Bölge Başkanının bu tespiti çok önemlidir.

İşgalin ilk günlerinde İsmail Hakkı'nın yaşadığı olay İtalyanların "*asayiş temin*" adı altında işgal niyetlerini gözler önüne sermektedir. İsmail Hakkı Bey Burdur'daki İtalyan kuvveti Komutanı Yzb. M. Saldano'ya geliş sebeplerini sorduğunda, İtalyan Yzb. Kısaca, bir bölük piyâde ve bir miktar makinalı tüfek, cevabını vermiş ve arkasından ise Burdur'un işgali için geldiklerini söylemiş fakat derhal konuşmasını değiştirerek "işgal" kelimesi yerine "te'min-i intizam" ifadesini kullanmıştır.³⁰ Miralay İsmail Hakkı Bey, 9 Temmuz 1919'da İtalyan işgal politikası hakkında 2. Ordu Müfettişliğine gönderdiği raporda,³¹ İtalyanların, eşkıyanın hep birlikte tenkili için asayişsizlikten usanmış köylülere tayyarelerle mesaj ilettikleri, hatta köylülere attıkları broşürlerde cennet dahi vaat ettiklerinden, bahsetmektedir.

²⁶ Gönüllü, "Millî Mücadele" s. 604.

²⁷ ATASE Arş., KI: 243, D: 17, Fh: 3.

²⁸ TİTE Arş., KI: 114, Fh: 51658.

²⁹ ATASE Arş., KI: 243, D: 17, Fh: 3.

³⁰ ATASE Arş., KI: 243, D: 17, Fh: 9-2.

³¹ ATASE Arş., KI: 15, D: 61, Fh: 44-1.

İtalyanlar uluslararası alanda işgallerine hukuki zemin hazırlamak için, Burdur'da ve diğer işgal ettikleri yerlerde halka, yeşil-beyaz- kırmızı renkli kuşak dağıttılar. Bu renkler bilindiği üzere İtalyan bayrağıdır. Halktaki bu kuşakları "işte halk İtalya'yı istiyor" şeklinde propaganda malzemesi olarak kullanacaklardır. Yine bu cümleden olmak üzere, diğer bazı işgalci devletlerin Yunanistan ve Fransa'nın yaptığı gibi, halka himaye vesikası dağıttılar. Bir örnek vermek gerekirse, Burdur Üçdibek Mahallesi'nde ikamet eden Çekirgezadelere 24 yaşındaki tüccar Hüseyin oğlu Ahmet Cemal'in üzerinde himaye vesikası çıkmıştır. Vesikanın üzerinde kişinin fotoğrafı olarak kimlik bilgileri yazıyor ve altında da "İtalyan devletinin himayesini istediği ve kabul ettiği" yazıyordu. Tabii bütün bu bilgiler İtalyanca idi. Yapılan soruşturmada adı geçen kişi, belgenin üzerinde ne yazdığını bilmediğini ancak kendisinin İzmir ile ticareti sırasında Yunan tasallutundan korunmak için taşıdığını ifade etmiştir.³² Yani masum halk, İtalyan politikası için kullanılmaktadır.

IL Deleqato dell' alto commissario
in Adalia

No : 2 der Registro
No : 18 discrizione
GRATIS

D'ORDINA DELL' ALTO COMMISSARIO ITALIANO
A COSTANTINAPOLI

NOI MARCIESE A. FERRANTE DI RUFFANO SUO DELEGATO
IN ADALIA DICHIARIAMO

————— CHE IL : Nominato Ahmed Cemal
FIGLIO DI Fu Hussein Çekirgezhâde
NATO A : Burdur IL : Di anni 24
Fotoğraf Dimorante In : Burdur
DI PROFESSIONE : Commerciante
————— DI RELIGIONE : Musulmane

A vendo chiesto ed ottenuto la protezione Italiana, è
iscritto, nel registro dei protetti che si conserva in questo
ufficio al no: 18 e gli rilasciamo quindi la presente patente
di protezione.

Adalia, li 8 Agosto 1919
IL R. DELEGATO ITALIANO
f.m.a.

Belge 1. İtalyanların Hüseyin oğlu Ahmet Cemal'e verdikleri himaye vesikası (Köstüklü,
Denizli Isparta, s. 251)

³² Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 36-37, 251; Bkz., Belge: 7.

İtalyanlar, Burdur'u işgal ettikten sonra diğer işgal bölgelerinde yaptıkları gibi, halka yaranmak ve direniş ruhunu kırmak için sağlık alanında da bazı faaliyetlerde bulundular. Bu maksatla Burdur'da *Abdilerin yeri*³³ denen mekânda dispanser açtılar ve halkı ücretsiz olarak tedavi etmeye başladılar.³⁴ Burdur'a doktor gönderdiler³⁵ ve parasız ilaç dağıtarak, otel, gazino ve genelev açarak³⁶ halka yaranmak politikasını takip ettiler.³⁷ Mahalleler arasında ikişer-üçer timler halinde dolaşan İtalyan askerleri, çocuklara çikolata ve kartpostal dağıtarak kendilerini sevdirmeye çalışıyorlardı.³⁸

İtalyanlar işgal etikleri yerleri ekonomik olarak da kendilerine bağlamak için birtakım uygulamalar yaptılar. Burdur'u işgallerinin hemen sonrasında 1919 Temmuz'unun ikinci haftasından itibaren, Antalya-Burdur ve Burdur-Korkuteli arasında haftada iki defa otolarla yolcu taşımaya başladılar.³⁹ Hatta bu hizmetten faydalanmak isteyen bazı kimseler Burdur Belediye meydanında, belediye kâtibi Ömer Efendi'ye isimlerini yazdırıyorlardı. Adı geçen bu şahıs, bu gibi işlere karışmaması için Belediye Başkanı tarafından uyarıldı. İtalyanların bu tür faaliyetleri hakkında "emr ve irâdeleri için" durum 2. Ordu Müfettişliğine arz edildi⁴⁰. İtalyanlar, bir yolcuyu yirmi kilo eşyasıyla beraber 4 lira karşılığında Burdur-Antalya arasında taşıyorlardı. Tabiidir ki, Türk nakliyecileri bundan etkilendiler ve bazı köprülere çivi dikerek, İtalyan kamyonlarının lastiklerini patlatmak suretiyle, tepkilerini gösterdiler.⁴¹ TBMM Reisi Mustafa Kemal, daha meclisin açılmasından üç gün sonra 26 Nisan 1920'de 12. Kor. Komutanı Fahreddin Bey'e çektiği telgrafta, İtalyanların bu faaliyetlerinin kesinlikle önlenmesini istedi.⁴²

Yine ekonomik bir faaliyet olarak Burdur'daki İtalyan subayları, halkın tohumluk ve zirâat makinaları ihtiyacını karşılamak ve faizle para vermek istemişler ve bu konuda halkın arzusu olup olmadığını öğrenmeye çalışmışlardır. İtalyanlar, verecekleri ziraat makinelere bedelini, daha sonra üreticinin fazla ürününden aynen almak suretiyle tahsil etmek istiyorlardı.⁴³ İsmail Hakkı Bey tarafından İtalyanların bu istekleri, Konya Valisine ve 12. Kor. Komutanı'na bildirildi. Kor. Komutanı Fahreddin Bey bunun sömürgeciliğe ve işgale giden bir plan olduğunu ve engellemesi için Konya Valiliği'ne bir pusula göndermesine⁴⁴ rağmen Millî Mücadele Aleyhtarı olan Konya Valisi, Miralay

³³ Özata, *İlk Çağlardan*, s. 198

³⁴ Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen, C.2*, s. 160

³⁵ Burdur'da Francesco Gargiulo, Bucak'ta Teğmen Ferruccio Seldoni adlı doktorların görev yaptığı bilinmektedir (Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde*, s. 153).

³⁶ ATASE Arş., KI: 809, D: 70, Fh: 193.

³⁷ İtalyanlar, hastane, sağlık ocağı, dispanser, gezici ambulans şeklinde; Antalya, Konya, Burdur, Muğla, Fethiye, Kuşadası, Marmaris, Bodrum, Söke, Güllük, Milas, Çine, Bucak, Koçarlı'da sağlık hizmeti verdiler (Çelebi, Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde*, s. 153).

³⁸ ATASE Arş., KI:243, D:17, Fh:8.

³⁹ ATASE Arş., KI: 809, D: 70, Fh: 131; KI: 243, D: 19, Fh: 31

⁴⁰ ATASE Arş., KI: 243, D: 19, Fh: 35

⁴¹ Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen, C. 3*, s. 80.

⁴² ATASE Arş., KI: 809, D: 70, Fh: 141-2

⁴³ ATASE Arş., KI: 809, D: 70, Fh: 18, 18-1.

⁴⁴ ATASE Arş., KI: 809, D: 70, Fh: 28-3,

İsmail Hakkı'ya verdiği cevapta; "Burdur'da halkın ziraat aleti ihtiyacı varsa İtalyan Yüzbaşısıya bildirmesi ve alınacak aletlerin Osmanlı memurları tarafından dağıtılmasını"⁴⁵ söyledi. Halbuki, İtalyanların bu teşebbüsü, işgal metodlarının bir gereği idi. Nitekim İtalyanlar sömürge hâline getirdikleri birçok yeri, meselâ Trablusgarb'ı, aynı metotla ele geçirmişlerdi.⁴⁶

İtalyanlar, işgal metotlarından olarak Burdur'da buldukları sürede nüfuzlarını artırmak gayesiyle -Antalya'da yaptıkları gibi- çeşitli sosyal faaliyetler de yaptılar. Bunlar arasında misyonerlik faaliyetleri dikkati çekmektedir. 17 Ekim 1920 tarihli, Burdur Askeralma Bölge Başkanı Vekili Sıdkı Bey'in 12. Kor. Komutanı'na gönderdiği telgraftan anlaşıldığına göre; Burdur'da bulunan İtalyan rahip heyeti Ermeni Mahallesi'nde Hacı Agop'un evini altı ay süreyle kiraladı. Adı geçen ev üç odalı olup, biri yatak odası, diğer ikisi de Antalya'dan gelecek papaz ile ibadethane olarak kullanılacaktı. Çok geçmeden 14 Ekim 1920 akşamı İtalyan rahiplerinden 21 yaşlarındaki Françoist ile 20 yaşlarındaki Oril Yosef Karlo isminde iki papaz beraberlerinde Isparta Şark Halı Şirketi memurlarından olup evvelce Antalya'ya giden Franso Adajo bulunduğu halde Burdur'a geldiler ve bahsi geçen eve indiler.⁴⁷ Türkçe ve Ermeniceyi çok iyi konuşan bu papazların esas gayesi adı geçen evi sözde okul olarak faaliyete açıp, cins ve mezhep ayırt etmeksizin buraya öğrenci kaydetmek ve misyonerlik faaliyetleri yapmak idi. Nitekim 27 Ekim'e (1920) kadar Türk, Rum ve Ermeni olmak üzere okula onbeş öğrenci kaydettiler. İtalyanca olarak öğretim yapılan bu okula öğrenciler saat 10.00 ile 13.00 arasında devam ediyorlardı. Kitap, defter ve diğer malzemeler öğrencilere ücretsiz olarak veriliyordu.⁴⁸ Bu okul 1921 Nisan ayında kapatılmıştır.⁴⁹

İşgal siyasetlerinin bir gereği olarak İtalyanların Burdur'daki faaliyetlerine bazı aldananlar kişiler olduğu gibi, millî duygusu yüksek olan Burdurluların çoğu bu iltifat ve yakınlığa kulak asmadı. Aksine İtalyan tesislerini, telsiz istasyonlarını bozdular. Gençler geceleyin devriye gezen İtalyan askerlerinin ellerinden silahlarını almaya ve işgalci askerleri dövmeye başladılar.⁵⁰ Hatta hükûmet önünde dalgalanan İtalyan bayrağı bütün halkı oldukça rahatsız ediyordu. Bir gün Demirci Mehmet Efe, Isparta'dan aralarında Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hafız İbrahim'in de bulunduğu münasip kimseleri yanına alarak Burdur'a gitmişti. Kendisini ziyarete gelen Burdur'daki İtalyan Heyetine Demirci Mehmet Efe, bayrak meselesini açtı ve bu konuda tehditkâr davrandı. Ertesi gün, İtalyan bayrağı hükûmet avlusundan kaldırıldı.⁵¹

⁴⁵ Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde*, s. 148

⁴⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz., Özcan Mert "Osmanlı Belgelerine Göre Banco di Roma'nın Trablusgarp" taki faaliyetleri", *Bellekten*, Ağustos 1987, sayı: 100 s. 829 vd.

⁴⁷ ATASE Arş., KI: 809, D: 70, Fh: 193.

⁴⁸ ATASE Arş., KI: 809, D: 70, Fh: 193-1.

⁴⁹ Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde*, s. 151

⁵⁰ *Burdur*, (Burdur Valiliği Yay.) İstanbul: 1955, s. 116.

⁵¹ Naci Sadullah Danış, "Oğlu Demirci Efe'yi Anlatıyor", *Demokrat İzmir Gazetesi*, 8 Ocak 1971.

Yukarıdan beri anlatılan işgal metotları çerçevesindeki uygulamalarla, Burdur'daki İtalyan işgali yaklaşık iki yıl sürmüş ve İtalyanlar 1921 Mayıs ayı sonları ile Haziran başlarında Burdur'u boşaltmak durumunda kalmışlardır.⁵²

3.3. İşgallere Karşı Gösterilen Tepkiler

İzmir'in Yunanlarca işgali haberi Bucak ilçesine ulaştığında büyük bir tepki oluştu. Millî (Kocaaliler) ve Hafızpaşa bucaklarından pekçok vatanperver Yunan'a karşı savaşmak için Burdur Askerlik Şubesine koştular.⁵³ Burdur merkezde de tepkiler yükseldi. Burdur Askeralma Bölge Başkanı İsmail Hakkı, ilgili makamlara gönderdiği telgrafta Burdurluların işgali kınadıklarını belirtmiştir.⁵⁴ Yine aynı gün İsmail Hakkı Bey, 57 Tümen Komutanı Şefik Bey'e gönderdiği bir başka telgrafta: İzmir'den Burdur'a gelen ve kendini İtalyan general olarak tanıtan bir kişinin, Antalya'daki İtalyan temsilci Marki Ferrante ile haberleşmesinden İtalyan temsilcinin 17 Mayıs 1919'da Burdur'a geleceğinin anlaşıldığını yazarak, İzmir'in işgali gününde bu haberleşmenin kendilerini endişeye sevk ettiğini ifade etmiş ve bu konuda talimat istemiştir.⁵⁵ 57. Tümen Komutanı aynı gün İsmail Hakkı Bey'e verdiği cevapta; Yunanlardan başka İtilaf devletlerinden birisi Mütarekeye aykırı olarak bir yeri işgal ettikleri takdirde, nâzik bir dille mülki ve askerî makamlarca birlikte protesto edilmesini istemiştir.⁵⁶ Bu konuda gerekli talimatı alan İsmail Hakkı Bey, iki gündür zaten galeyanda olan halkın isteğine de uyarak, diğer ileri gelenlerle birlikte, Burdur'da İzmir'in işgalini protesto etmek üzere bir miting yapılmasını kararlaştırdı. Ancak Burdur'daki İngiliz temsilcinin de telkinleriyle, Burdur Mutasarrıfı Vasfi, halkın toplanmasına izin bile vermemiş⁵⁷ ancak protesto edilebilmişti.⁵⁸ Burdur Mutasarrıfı Vasfi Bey'in bu tür tutumları olmasına rağmen, Burdur halkı işgallere tepki göstermekte gecikmedi. Burdur Livası Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi, Tefenni kazası ahalisi namına Belediye Reisi Ali Rıza, Burdur Livası Namına Üçdibek Mahallesi İmamı Gani tarafından değişik tarihlerde Sadarete çekilen telgraflarla İzmir'in işgali protesto edildi.⁵⁹ Yalnızca İzmir'in işgali değil, ileriki aylarda (6 Şubat 1920) Fransızların Maraş'ta yaptıkları mezalim de Burdur halkınca büyük bir miting yapılarak kınanacak ve Fransız elçiliğine protesto-name gönderilecektir.⁶⁰ Mülki

⁵² Bazı bilgilerden yoruma giden Metin Özata; "Burdur'da İtalyan varlığının tamamen sona ermesini 1 Haziran 1921 olarak kabul edebiliriz" demektedir (Özata, *İlk Çağlardan*, s. 164).

⁵³ Özata, *İlk Çağlardan*, s. 85.

⁵⁴ HTVD, sayı: 37, ves. No: 896.

⁵⁵ ATASE Arş. Kl: 401, D. 3, Fh: 19-1

⁵⁶ ATASE Arş. Kl: 401, D. 3, Fh: 29

⁵⁷ ATASE Arş. Kl: 401, D. 1, Fh: 27; Kl: 75, D. 16, Fh: 93.

⁵⁸ ATASE Arş. Kl: 243, D. 16, Fh: 82

⁵⁹ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto (İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları 15 Mayıs 1919- 30 Temmuz 1919)*, İstanbul: 2007, s. 205-207.

⁶⁰ Akbıyık, "Millî Mücadele", s. 273.

idarenin pasifliğine rağmen, Burdur'da millî galeyanın oluşmasında bölgedeki askerî makamlar ile eşraftan Hacı Ahmet Efendi ve kardeşi Müftü Halil Efendi'nin çok önemli hizmetleri olmuştur.⁶¹

İzmir'in işgal edilmesi ve Burdur'un işgaline giden süreçte, Harbiye Nezareti ve bölgeden sorumlu 2.Ordu Müfettişliğince ilgili askerî ve mülki makamlara gönderilen yazılarda; işgallere yönelik tedbir alınması ve hiçbir sebebi olmadığı halde düşmanların memleketimize asker çıkarmalarının Mütarekeye aykırı olduğunun halka anlatılarak, Isparta Burdur gibi yerlerde işgallere karşı miting ve protestolar düzenlenmesi istendi.⁶² Bütün bu uyarılara rağmen, dönemin Burdur Mutasarrıfı Vasfi, miting konusunda hiçbir teşebbüste bulunmadı. Ancak, önceki konuda temas edildiği gibi bu tarihlerde İtalyanlar Burdur istikametine devamlı kuvvet sevk ettiklerinden, İtalyanların Burdur'u işgale yönelik bu faaliyetleri, protesto edilmiştir. Burdur Mutasarrıfı, yukarıda bahsedilen 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın 22.6.1919 tarihli yazısına verdiği cevapta, Antalya Mutasarrıflığı vasıtasıyla İtalyan delegeşi Mösyö Ferrante ve Umum Kuvvetler Komutanı Mösyö Ziyani'ye protesto telgrafi yazdığını belirtmiştir.⁶³ Mutasarrıf Vasfi'nin imzasını taşıyan 23 Haziran 1919 tarihli bu protestonamede: Burdur'da Mütareke şartlarına aykırı bir durumun olmadığından bahisle, sancakta 400 Ermeni ve 1000 kadar Rum nüfusunun yanı sıra, 85.000 sırf Müslüman Türk'ün bulunduğu hatırlatılıyor. Ramazan Bayramı'nın yaklaştığı bu günlerde İtalyan askerlerinin Burdur istikametine ilerlemeleri protesto ediliyordu.⁶⁴

Dönemin Burdur Mutasarrıfı bu şekilde pasif davranmayı tercih ederken, askerî makamlar daha etkili yöntemlere başvurmakta gecikmediler. İtalyanların Burdur'a doğru ilerleyişinin olduğu 1919 Haziranı'nın son haftasında, 2. Ordu Müfettişinin emri ve Burdur Askeralma Bölge Başkanının organizasyonu ile zaten galeyanda bulunan gönüllülerin ve yedek subayların Burdur'a yakın Çeltikçi köyü yakınlarında toplanmaları için hemen hazırlığa başlandı. Burada yapılacak gösteri ve fiili direnişin amacı İtalyanların Burdura yönelik yürüyüşünü engellemek idi.⁶⁵ Ancak böyle bir toplanmanın yapıp yapılmadığına dair bir bilgiye rastlanılmasa da bu tür teşebbüslerin olması bile, Burdur'da işgale karşı fiilî bir direniş azminin varlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Bütün bu tepkilere rağmen yukarıda ilgili konuda anlatıldığı üzere, Burdur 28 Haziran'da (1919) İtalyanlarca resmen işgal edilmiştir. Bu işgal aynı gün, 68. Alay Komutanı Bnb. Cevdet ve İsmail Hakkı tarafından, Burdur'daki İtalyan Bölüğü Komutanlığına Antalya'da

⁶¹ ATASE Arş., Kl: 401, D: 4, Fh: 3; Müftü Halil Efendi ilk devrede Burdur milletvekili olarak TBMM'ne girmiş, ancak iki gün sonra 25 Nisan'da hastalanarak vefat eden ilk milletvekili olmuştur. (TBMM ZC, C. 1, Ankara: 1940, s. 42.)

⁶² ATASE Arş. Kl: 243, D. 16, Fh: 50.

⁶³ ATASE Arş. Kl: 243, D. 16, Fh: 88-1.

⁶⁴ ATASE Arş. Kl: 243, D. 16, Fh: 88; Kl: 402, D. 6, Fh: 33.

⁶⁵ ATASE Arş. Kl: 12, D. 37, Fh: 17.

İtalyan Temsilcisine ve İtalyan Kuvvetleri Komutanı Miralay Torriani'ye gönderilen telgrafla protesto edilmiştir.⁶⁶ Yine aynı gün Burdur'daki İslam ve Hristiyan halk ortak bir protestoname yazarak Dâhiliye Nezâreti'ne ve İstanbul'daki İtilaf devletleri temsilcilerine gönderdiler.⁶⁷ Burdur'da henüz teşkilatlanma öncesi gösterilen bu millî refleks, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduktan sonra daha sistemli bir şekilde devam etmiştir.

3. Burdur'da Millî Teşkilatlanma

3.1. Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Bir taraftan batıda Yunan işgalleri iç kısımlara yayılırken, güneyden de İtalyan işgal kuvvetlerinin Burdur yönüne ilerlemelerini sürdürdüğü günlerde Burdur'da endişe ve kaygı gittikçe artıyordu. Vatanın diğer yerlerinde olduğu gibi, işgallere karşı mücadelenin ancak millî teşkilatlanmalarla daha etkili olacağı açık idi. Bu yüzden Burdur Askeralma Bölge Başkanı İsmail Hakkı ve 68. Alay Komutanı Vehbi Bey millî teşkilatlanmanın gayreti içinde olageldiler.⁶⁸ Ancak Konya Valisi Cemal ve o günlerdeki mahalli ve mülki idarecilerin pasifliği hatta engelleyici tutumları, Burdur halkının teşkilatlanma yönündeki iradesinin pratiğe geçmesini bir süre geciktirdi. Meselâ, Konya Valisi 18 Haziran 1919'da Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği şifrede, İsmail Hakkı Bey'in çalışmalarından şikâyet ederek "İsmail Bey'in öyle millî teşkilat arkasında koşmasının Burdur ve Isparta'nın İtalyanlarca işgaline sebep olacağını" söyledi.⁶⁹ Bunun yanında vilayetten aldığı emirleri, harfiyen uygulayan Burdur Mutasarrıfı'nın da teşkilat kurulması karşısında olumsuz tutumları süregeldi. Hatta öyle ki, 68. Alay Komutanı Vehbi Bey, Afyonkarahisar'daki 23. Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey'e gönderdiği bir telgrafta; Burdur Mutasarrıfı'nın tutumu yüzünden "Müdafaa-i Milliye Redd-i İlhak Cemiyetinin Burdur'da teşkilinin hemen mümkün olamayacağından" bahsetti. Bu haberi alan 23. Tümen Komutanı 19 Temmuz 1919'da 20. Kor. Komutanı'na hemen bir şifre göndererek, Burdur'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kısa sürede kurulabilmesi için Mutasarrıfın ve Belediye Reisi'nin değiştirilmesi gerektiğine temas etti ve müsaadelerini istedi.⁷⁰ İleriki günlerde de Mutasarrıf ve Belediye Başkanı değiştirilecektir.

Bütün bu olumsuz tutumlara ve engellemelere rağmen, Burdurluların azimli gayretleri sonucu 19 Ağustos 1919'da Burdur'da Heyet-i Milliye kuruldu. Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut Bey'in başkanlığında eşraftan oluşan bu teşkilat kurulduğu gün çalışmalarına başladı. Yine aynı gün Köşk'te Umum Kuvâ-yı Milliye Komutanlığına, Burdur Heyet-i Milliyesinin teşekkül edip göreve başladığı hakkında bilgi verildi.⁷¹ Böylece, Burdur, daha sistemli bir şekilde Millî Mücadele içinde yerini almaya başladı.

⁶⁶ ATASE Arş. KI: 243, D. 16, Fh: 129,129-1

⁶⁷ ATASE Arş. KI: 243, D. 16, Fh: 122; Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde*, s. 111-113.

⁶⁸ ATASE Arş., KI: 401, D: 4, Fh: 67; KI:401, D: 3, Fh: 42.

⁶⁹ ATASE Arş., KI: 12, D: 37, Fh: 17-3.

⁷⁰ TİTE Arş., KI: 144, Fh: 51796.

⁷¹ ATASE Arş., KI: 426, D: 4, Fh: 191-192.

Bu tarihlerde Sivas Kongresi hazırlıkları başlamıştı. Burdur Heyet-i Milliyesi, Kongreye delege gönderilmesi hususunda gayret göstermesine rağmen, Mutasarrıfın engellemeleri yüzünden, Burdur'dan Sivas Kongresi'ne delege gönderilemedi⁷². Yine bu günlerde bölgedeki millî heyetleri ve cepheye yapılacak yardımlar konusunu organize edecek olan ve 19-23 Eylül 1919'da ikincisi toplanan Nazilli Kongresi'ne Burdur Millî Heyeti tarafından Şamdanizade Osman ve Tayyazade Osman Beyler delege seçildiler. Muhtemelen Burdur Heyet-i Milliyesinin marifetiyle Tefnî'den de Mustafa Fevzi Efendi Nazilli'ye gönderildi.⁷³ Yaklaşan Meclis-i Mebûsan seçimleri için ise nasıl bir politika takip edileceği hususunda Burdur teşkilatı Heyet-i Temsiliye ile sürekli haberleşiyordu.⁷⁴ Bu haberleşmeler çerçevesinde Burdur'dan Hüseyin Baki Bey mebus seçilerek İstanbul'a gitmek üzere 11 Ocak 1920 günü Ankara'ya gönderildi.⁷⁵ Yakınlığı sebebi ile Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hafız İbrahim ile İsmail Hakkı Bey Burdur'daki millî teşkilat ile yakından ilgileniyorlardı. Burdur'daki gelişmeleri takip eden Mustafa Kemal, 20 Aralık 1919'da Burdur Askeralma Bölge Başkanı İsmail Hakkı Bey'e ve Hafız İbrahim'e gönderdiği yazıda, Burdur teşkilatının güçlü bir şekilde oluşması için "Müdafaa-i vatan uğrunda kemal-i hamiyetle teşrik-i mesâi buyurulması"nı istedi.⁷⁶

Takip eden günlerde Burdur Heyet-i Milliyesinde değişiklik olmuş, başta Müftü Halil Efendi, Belediye Başkanı Ahmet Efendi⁷⁷ ve Süleyman Beyzade Mahmut Bey olmak üzere, Ocak 1920'de Burdur teşkilatında öncekilere oranla daha çalışkan ve takdir toplayan kişiler görev almışlardır. Teşkilât başkanlığına da Belediye Reisi Ahmet seçildi.⁷⁸ Reis Ahmet Bey ve 20 arkadaşı Mustafa Kemal Paşa'nın bildirisine üzerine birçok ilin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri gibi Meclis-i Mebûsana telgraf çekerek yeni kurulacak Osmanlı Hükûmetinin millî isteklere uygun nitelikte kurulmasını istediler.⁷⁹

Yeni oluşan bu kadronun öncülüğünde, o günlerde gündemde olan Maraş mezâlimini protesto için Burdur'da 6 Şubat'ta miting yapıldı. Mitinge katılan binlerce halk adına alınan kararlar, aynı gün, İstanbul'da İtilaf devletleri temsilcilerine ve İstanbul'da yayınlanan Fransız basınına ve Fransız siyâsi temsilcilerine protesto telgrafı halinde bildirildi.⁸⁰ Maraş'ta Fransızlara karşı şehiriçi çarpışmalar sırasında Maraş halkı varını yoğunu seferber ettiğinden ciddi ölçüde yiyecek ve giyeceğe ihtiyaç hâsıl olmuştu. 10

⁷² TİTE Arş., KI: 144, Fh: 51845-51842.

⁷³ Günver Güneş- Müslime Güneş, "Heyet-i Milliyeden", s. 1268, 1272.

⁷⁴ ATASE Ata. Öz, Arş., KI 19, D: 57, Fh: 1-119, 1-120, 1-121, 1-122.

⁷⁵ ATASE Arş., KI: 310, D: 44, Fh: 78.

⁷⁶ ATASE Arş., KI: 258, D: 18, Fh: 38-5

⁷⁷ 23. Tümen Komutanı 19 Temmuz 1919 da 20. Kor. Komutanı'na yazdığı raporda, teşkilat aleyhinde olan Belediye Reisi'nin değiştirilmesini istemişti. Herhalde adı geçen Belediye Reisi değiştirilmiş ve yerine Ahmet Efendi getirilmiştir.

⁷⁸ ATASE Arş., KI: 21, D: 61, Fh: 16-3.

⁷⁹ Özata, *İlk Çağlardan*, s. 128.

⁸⁰ ATASE Arş., KI: 307, D: 34, Fh: 79,79-1,79-2.

Şubat 1920'de Mustafa Kemal'in Maraş'a yardım yapılmasını istemesinden sonra diğer bütün şehirlerden yardımlar yapılmış ve Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin öncülüğünde Burdur'dan 200, Tefenni'den de 400 lira gönderilmiştir.⁸¹

Burdur Heyet-i Milliyesi yine aynı günlerde, TBMM'nin açılmasında üzerine düşen görevi yaptı. Mustafa Kemal'in emri gereğince,⁸² 3 Nisan 1920'de Burdur'dan 5 milletvekilini seçti. Seçilen milletvekilleri şunlardı; Burdur Müftüsü Halil Hulusi (Ermiş), Fahreddin Bey (Çilzade), Miralay İsmail Hakkı Bey (Küçük), Tefenni Kaymakamı Şevket Bey (Candaner) ve Veli Bey (Saltıklıgil). İsmail Hakkı Bey ve Çilzade Fahreddin istifa ettiği için ve Müftü Halil Hulusi Efendi de mazbatasını almış⁸³ ancak 25 Nisan'da henüz yemin edemedi Ankara'da vefat ettiği için boşalan bu milletvekilliklerine Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından 17 Mayıs 1920 tarihinde İsmail Suphi (Soysalhoğlu), Mehmet Akif (Ersoy) ve eski Burdur Mutasarrıfı Ali Ulvi (Erçin) Bey⁸⁴ seçilmiştir.⁸⁵

Batı Anadolu bölgesinde gerçekleştirilen kongrelerden birisi de 2 Ağustos 1920 tarihinde Afyonkarahisar'da toplanmıştır. Bu kongreye Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden delege olarak Osman Efendi katıldı. Osman Efendi 13 Ağustos'ta Burdur'a döndü. Bu günlerde cephenin lojistik desteğine yönelik yeni yapılanmalar oluyordu. Bu çerçevede Nazilli Heyet-i Merkeziyesi, Güney Cephesi Heyet-i Merkeziyesi adını aldı. Düşman saldırılarının artması üzerine ise adı geçen Heyet Burdur'a naklolundu.⁸⁶ Adı değiştirilen Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nin Burdur'a nakli olayı, Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Mutasarrıf Behçet ve İkinci Başkan Mıntıka Komutanı (Kalem Reisi) Miralay Vâcid⁸⁷ tarafından 13 Ağustos 1920 tarihinde BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen yazıda eleştirilere sebep oldu. Söz konusu yazıda; "Burdur'da maaş almadan ve Allah rızası için çalışan bir Heyet-i Milliye Merkeziyesinin mevcut olduğu,

⁸¹ Akbıyık, "Millî Mücadele", s. 598.

⁸² ATASE Arş., KI: 21, D: 61, Fh: 16

⁸³ Halil Hulusi Efendi'nin 24 Nisan 1920 tarihinde mazbatasını onaylanmış, fakat Mecliste yemin ederek göreve başlamadan 25 veya 26 Nisan günü vefat etmiştir. (Şevkiye Kazan Nas, "Burdurlu Meşhurlar", *Her Yönü İle Burdur 2021*, Burdur Valiliği Yay., s. 320).

⁸⁴ Vasfi Bey'den sonra Burdur Mutasarrıfı oldu. 13 Mart 1920'de İstanbul Hükûmetince görevinden azledildi. Meclis kayıtlarına göre daha sonra Erçin soyadını almış ve Mehmed Ali Erçin olarak kayda geçmiştir. 16 Ekim 1922'de milletvekili iken Ankara'da vefat etmiştir. (Hakan Soydaş, "Mehmet Ali Ulvi", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmet-ali-ulvi>) (et.16.10.2022)

⁸⁵ Bu milletvekillerinin kısa özgeçmişi ve Meclisteki faaliyetleri hakkında bkz., Turgut Ermumcu, "Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Burdur Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları", *Kuvâ-yı Milliyeden Cumhuriyet'e Burdur*, (Editör: Zafer Gölen), Isparta: Fakülte Kitabevi 2011, s. 236

⁸⁶ ATASE Arş., KI: 558, D: 14, Fh: 54-1; Gökbel, *Millî Mücadele'de Aydın*, s. 401.

⁸⁷ Burdur Askeralma Bölge Başkanlığı makamında Miralay Vâcid Bey ile Miralay İsmail Hakkı Bey'in halef-selef oldukları anlaşılıyor. 13 Ağustos 1920 tarihli belgede "Burdur Kalem Reisi Miralay Vâcid" adı geçerken, 28 Ağustos 1920 tarihli bir başka belgede ve bu tarihten sonraki tarihi taşıyan bütün yazışmalarda "4. Kolordu Heyet Reisi İsmail Hakkı" imzası bulunmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, Miralay İsmail Hakkı Ağustos 1920'de Burdur 12. Kor. Askeralma Bölge Başkanlığı (Kalem Reisi) görevinden terfi ederek 4. Kolordu Askeralma Heyet Başkanlığına atanmış olmalıdır. Nisan 1921 tarihli bir belgede de Burdur Kalem Reisi Mazhar Bey'in adı geçmektedir. Muhtemelen Vâcid beyden sonra Kalem Riyasetine (Burdur Askeralma Bölge Başkanlığı'na) Mazhar Bey atandı (Nuri Köstüklü).

Nazilli Heyet-i Milliyesinin de gelmesinin livada iki merkez heyetin toplanmasına” bu durumunun çeşitli karışıklıklara ve problemlere yol açacağına temas ediliyordu. Bu konu bölgedeki diğer makamlar arasında da yazışmalara yol açtı.⁸⁸ Bu gelişmeler sonunda, daha önce Burdur’da görev yapmakta olan Burdur Heyet-i Merkeziyesi, muhtemelen Güney Cephesi Heyet-i Merkeziyesi bünyesine alındı veya tamamen lağvedildi. Çünkü bu tarihten sonra Burdur’da yalnız, Burdur Güney Cephesi Heyet-i Merkeziyesi’nin faaliyetlerine rastlıyoruz.

Burdur Güney Cephesi Heyet-i Merkeziyesi, Güney (Aydın), Cephesi’nin ikmalini karşılamak hususunda bölgedeki bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nin mercii durumunda idi. Osman Efendi⁸⁹ ve birçok eşrafın görev yaptığı bu teşkilatın başkanlığına Ali Zühdi seçildi.⁹⁰ Ancak öyle anlaşılıyor ki, bu cemiyetin yalnızca bir levazım heyeti halinde görev yapar olması, hakkında çeşitli tartışmalara yol açtı. Lağvedilmesi konusunda fikirler ileri sürüldü. 57. Tümen Komutanı Nazmi Bey, 3 Eylül 1920’de Batı Cephesi Komutanı’na yazmış olduğu bir raporda, Burdur’daki Güney Cephesi Heyet-i Merkeziyesi’nin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri üzerindeki tesirini kaybettiğinden ve pasif durumda bulunduğu bahsederek bu teşkilatın artık beyhude bir kademe mahiyetinde olduğu ve Demirci Mehmet Efe’ye hizmetten başka bir iş görmediğini yazdı. Nazmi Bey raporunun sonunda, Denizli’ye bir levazım heyetinden başka bir şey olmayan bu cemiyetin lağvının daha hayırlı olacağını ifade etti.⁹¹

Bu tartışmaların arkasından fazla bir süre geçmeden 29.9.1920 tarih ve 1531 sayılı karar ile Burdur Güney Cephesi Heyet-i Merkeziyesi lağvedilmiştir.⁹² Ancak daha sonraki tarihli yazışmalarda görüldüğü gibi,⁹³ lağvedilen bu teşkilatın yerine “Heyet-i Merkeziye” veya “Burdur Müdafaa-i Milliye Heyet-i Merkeziyesi” adıyla yeniden bir heyet oluşturulmuştur. Bu teşkilatın üyelerini tespit edememekle beraber, bazı kaynaklarda Kasım 1920’de Heyet-i Merkeziye İkinci Reisi’nin Mehmet Reşit ve yardımcısının Fahreddin (Çilzade)⁹⁴ olduğu anlaşılmaktadır.

⁸⁸ Gönüllü, “Millî Mücadele”, s. 612- 613.

⁸⁹ ATASE Arş., KI: 787, D: 14, Fh: 106

⁹⁰ ATASE Arş., KI:559, D: 17, Fh: 8-1.

⁹¹ ATASE Arş., KI: 558, D: 14, Fh: 11

⁹² ATASE Arş., KI: 559, D: 17, Fh: 8, 8-1

⁹³ Meselâ, 26.10.1336 tarihli bir şifrede “Burdur liva Heyet-i Merkeziyesi” nden bahsedilmektedir. (ATASE Arş., KI: 2490, D: 122, Fh: 30.)

⁹⁴ ATASE Arş., KI: 795, D: 31, Fh: 90

Resim 2. Çilzade Fahreddin **Resim 3.** Burdur Mutasarrıfı Safa (Apaydın) Bey

Burdur teşkilatı iki-üç ay bu adla hizmet verdikten sonra “Burdur Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi” şeklinde yeniden teşkilatlanmaya gidildi. 24 Mart 1921’de TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa’ya yeni teşkilat hakkında bilgi verildi. Buna göre, yeniden organize edilen Burdur teşkilatında şu üyeler vardı; Eşraftan Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut, Hacı Hamid Beyzade Hacı Süleyman, Hüseyin Çilzade Fahreddin, Dava Vekillerinden Hacı Hamzazade Fuat Bey, Tahrirat Müdürü Mısırlızade Hacı Rifat, Müderris Hatibzade Hacı Mehmet,⁹⁵ Tüccardan Tayyazade Osman, Kazancızade Ziya, Naîbzade Şevki, Hamamcızade Hüsnü, Bedirzade Necib, Nâfia Kâtiplerinden Hacı Velizade Edhem Efendi. Mustafa Kemal Paşa’ya gönderilen bu telgrafın sonunda: “millî kuvvet ve kudretimizin gelişmesi ve yücelmesi için irâde-i devletleri dairesinde her türlü fedakârlığa hazır olunduğu” belirtildi.⁹⁶

Daha sonra görev taksimatı yapıldı. Burdur Müdafaa-i Milliye Heyet-i Merkeziyesini oluşturan şahıslar, isim ve şöhretleriyle birlikte Burdur Mutasarrıfı Safa (Apaydın) Bey⁹⁷ tarafından TBMM Başkanlığına bildirildi.⁹⁸ Buna göre, Burdur Müdafaa-i Milliye Heyet-i Merkeziyesi’ni oluşturan şahıslar şunlardı; Reis-i Evvel: Mutasarrıf Safa Bey, Reis-i Sâni: Burdur Ahz-ı Asker Kalem Reisi Mazhar Bey, İkinci Reis-i Sâni: Abdülbâki Beyzade Reşid

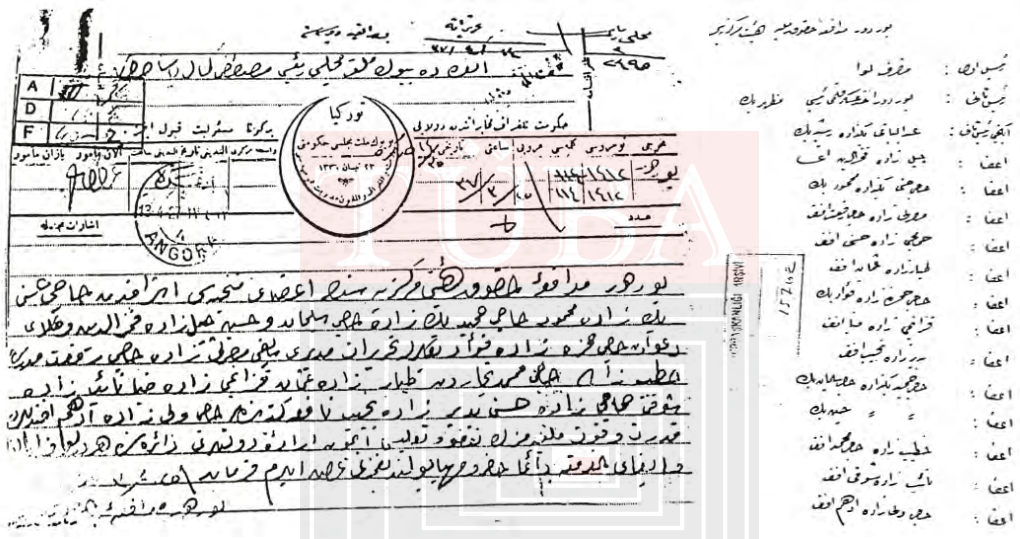
⁹⁵ 1879 Burdur doğumludur. Çeşitli din âlimlerinden icazet almış, müderrislik yapmıştır. İlmî hayatının yanı sıra Burdur Ziraat Bankası, Burdur Bidayet Mahkemesi üyelikleri, Burdur İdadisi dinî dersler muallimliği ve Yeni Cami vaizliğinde bulunmuştur. 23 Ekim 1945 tarihinde vefat etmiştir. (Şevkiye Kazan Nas, “Burdurlu Meşhurlar”, *Her Yönü ile Burdur 2021*, Burdur Valiliği, s. 318).

⁹⁶ Cum. Arş., A: III, D: 14, Fh:40-2.

⁹⁷ Safa Apaydın 28 Mayıs 1923’te Antalya Valisi oldu. Zamanın Tarım Bakanı Zeki Apaydın’ın kardeşi (Özata, *İlk Çağlardan*, s. 130).

⁹⁸ Cum. Arş., A: III, D: 14, Fh: 16.

Bey.⁹⁹ Üyeler: Çilzade Fahreddin,¹⁰⁰ Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut Bey,¹⁰¹ Mısırlızade Hacı Rıfat Efendi, Hamamcızade Hüsnü Efendi, Tayyartzade Osman Efendi, Hacı Hamzazade Fuat Bey (Onurer), Kazancızade Ziya Bey,¹⁰² Bedirzade Necib Efendi, Hacı Hamid Beyzade Hacı Süleyman Bey, Hatıpzade Hacı Mehmet Efendi,¹⁰³ Nâibzade Şevki Efendi, Hacı Velizade Edhem Efendi.¹⁰⁴ Büyük bir ihtimalle, ülke çapında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri lağvedilinceye kadar bu kadro görev yapmış olmalıdır.

Belge 2. 24 Mart 1921 tarihi itibarıyla Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yönetim Kurulu (Köstüklü, Denizli Isparta., s. 278, 280)

3.2. Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti

Mustafa Kemal Paşa Sivas'tan 14 Ocak 1920'de Denizli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine göndermiş olduğu bir yazıda, Sivas hanımlarının "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adıyla merkezi Sivas'ta olmak üzere bir cemiyet kurduklarından bahsederek, bu teşkilatın daha yaygın hale getirilmesini, Türklerin asil ve medenî olduklarını ispat bakımından Avrupalılar üzerinde tesiri olacağını ifade etmiştir. Bu yüzden Denizli ve civarında kadınların cemiyet kurmasını istemiştir.¹⁰⁵ Mustafa Kemal'in bu tekliflerinden yaklaşık bir ay sonra 19 Şubat 1920 tarihinde Burdur'da Fitnat Hanım'ın başkanlığında "Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti" kuruldu.

⁹⁹ Burdur Milletvekili Hüseyin Baki'nin kardeşi. Burdur eski Milletvekili Fethi Çelikbaş'ın amcası (Özata, *İlk Çağlardan*, s. 131).

¹⁰⁰ Burdur Belediye Reisliği yaptı. Mustafa, Ahmet ve İzzet Çiloğlu'nun babası (Özata, *İlk Çağlardan*, s. 132).

¹⁰¹ Hüsnü ve Şekip Çelik'in babası, Dr. Mehmet Çelik'in dedesi (Özata, *İlk Çağlardan*, s. 132).

¹⁰² Burdur yukarı çarşıdaki Şadırvanlı Kahve'nin sahibi idi (Özata, *İlk Çağlardan*, s. 133).

¹⁰³ Prof. Dr. Mehmet Sait Hatiboğlu ve sanatçı Ahmet Hatiboğlu'nun babası. (Özata, *İlk Çağlardan*, s. 131).

¹⁰⁴ Cum. Arş., A: III-, D: 14, Fh: 16-1, 46, 46-1, 53-1; Bkz., Belge:8.

¹⁰⁵ Tütenk, *Millî Mücadele'de Denizli*, s. 75.

Onaltı kişinin isminin yer aldığı cemiyetin aktif üyeleri şunlardır; Miralay İsmail Hakkı Bey'in eşi Madam Marten,¹⁰⁶ İlköğretim Müfettişi Bekir Sıtkı Bey'in eşi Fitnat Hanım, Bahattin Beyin Eşi Zekiye Hanım, Şehit Asım Bey Kız Mektebi Başöğretmeni Fatma Hanım, Burdur Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey'in eşi Safiye Hanım, Bahattin Beyzade Cemal Beyin eşi Esmâ Hanım, Miralay Beyin kızı Zehra Hanım,¹⁰⁷ Demirzade Mustafa Efendi'nin kızı Hayati Hanım, Hükûmet Tabibi Hidayet Beyin eşi Râna Hanım, Çilzade Fahreddin Bey'in eşi Naile Hanım, Şehit Asım Bey Mektebi öğretmenlerinden Sururiye Hanım, Çekirgezade Hüseyin Efendi'nin eşi Zehra Hanım, Reşadiye Ana Mektebi Başmürebbiyesi Fitnat Hanım, Selimiye Kız Mektebi öğretmeni Azire Hanım, Hazı Ali Beyzade Nazif Bey eşi Dudu Hanım, Çilzade İzzet Ağa eşi Ayşe Hanım.¹⁰⁸

Resim 4. Miralay İsmail Hakkı ve Eşi Marten Hanım (Osman Koçibay, "Burdur Tarihi", Yenigün Gazetesi, 11 Mart 2020, s. 3)

Cemiyet aynı gün yaptığı kongrede yukarıdaki üyeler arasından yönetim kurulunu seçti.¹⁰⁹ Seçilen bu kurul 5 gün sonra 24 Şubat'ta (1920) bir toplantı düzenleyerek aralarında görev bölümü yaptı. Buna göre; Birinci Başkanlığa: İlköğretim Müfettişi Bekir Sıtkı Bey'in eşi Fitnat Hanım, İkinci Başkanlığa: Bahâeddin Bey'in Kızı Zekiye Hanım, Sekreterliğe: Şehit Asım Bey Kız Mektebi Başöğretmenlerinden Fatma Hanım, veznedarlığa: Demirzade Mustafa Efendi'nin kızı Hayâti Hanım seçildiler.¹¹⁰ Üye

¹⁰⁶ Osman Koçibay, "Burdur Tarihi", *Yenigün Gazetesi*, 11 Mart 2020, s. 3

¹⁰⁷ Miralay İsmail Hakkı Bey olmalı. Ancak İsmail Hakkı Bey'in çocuğu yoktur. Bu hanım ya o sıralarda yanlarında kalmakta olan bir bayanın ismi veya nüfusa kayıtlı olmayan evlatlık olarak büyüttüğü bir kız olabilir, ya da yanlış yazılmış olabilir (Özata, *İlk Çağlardan*, s. 145).

¹⁰⁸ Osman Koçibay, "Burdur Tarihi", *Yenigün Gazetesi*, 10 Mart 2020, s. 3)

¹⁰⁹ Bekir Sıtkı Baykal, "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1985, sayı: 3, s. 699.

¹¹⁰ TİTE Arş., Kl: 37, Fh: 4199.

seçiminde Madam Marten'in en yüksek oy almasına rağmen,¹¹¹ yönetim kurulunda yer almayı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin karakteristiği ile alakalı olmalıdır. Çünkü ülke çapında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin hiçbirinin yönetiminde Gayrimüslim bulunmamaktadır.

Bu şekilde görev bölümü yapıldığı gün, Burdur Askeralma Bölge Başkanı 12. Kor. Komutanı vasıtasıyla Heyet-i Temsiliyeye bir telgraf göndererek, Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetinin nizamname yönüyle oluştuğunu belirtmiş ve Heyet-i Temsiliye emirlerinin bu cemiyete de bildirilmesini istemiştir.¹¹² Üç gün sonra 27 Şubat'ta Cemiyet Başkanı Fitnat Hanım, Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığına gönderdiği yazıda, Heyet-i Temsiliyenin emirlerine hazır olduklarını söylemiş, ayrıca Heyet-i Temsiliye Başkanlığına da 8 Mart 1920 tarihi ile cemiyet yönetim kurulu listesi ve gerekli talimatın beklendiği hususu arz edilmiştir.¹¹³

Araştırmalarımızda, Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetinin faaliyetlerine dair şimdilik tatmin edici bilgilere rastlanılamamıştır. Ancak, yukarıdaki yazışmalardan da anlaşılacağı gibi, Heyet-i Temsiliyenin direktif ve tavsiyeleri doğrultusunda icrâat yapmış olması pek tabiidir. Kadınıyla- erkeğiyle vatan savunması yolunda yapılan bu teşkilatları ve faaliyetlerini doğru anlayabilmek için konuya Türk tarihi içerisinde geniş bir perspektiften bakmak gerekiyor. Anadolu'nun vatan olması için Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) teşkilatı ne yaptı ise Türk milletinin varolma veya yokolma çizgisine geldiği Millî Mücadele gibi kritik bir ortamda kurulan Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti de aynı misyonun devamı olarak Anadolu'nun vatan kalmasında aynı şeyi yapmıştır.¹¹⁴

3.3. Bölgede Teşekkül Eden Millî Kuvvetler

Millî Mücadele'de Denizli'nin ele alındığı yukarıdaki Birinci Bölüm'de Denizli'de teşekkül eden ilk millî kuvvet Sarayköy Müfrezesinden bahsedilmiştir. Bölgede bir Kuvâ-yı Milliye örneği olan Sarayköy Müfrezesi, Denizli ve civar sancak ve ilçelerden gelen gönüllülerden oluşmuştu. Bu müfreme içerisinde Burdur'dan gelen gönüllülerin de küçümsenmeyecek sayıda olduğu görülmektedir. 12 Haziran 1919'da Burdur eşrafından Çilzade Fahreddin Bey'le Bedirzade Necip Efendi (Necip Bediroğlu) Denizli'ye gelerek

¹¹¹ 19 Şubat 1920 tarihinde yapılan toplantıda aktif üye olarak seçilenler ve aldığı oylar şu şekildedir; 4. Kor. Ahz-ı asker Heyet Reisi Miralay İsmail Hakkı'nın eşi Marten Hanım 110, İlkokul Müfettişi Bekir Sıtkı Bey'in eşi Fitnat Hanım 108, Bahaddin Bey'in kızı Zekiye Hanım 105, Şehit Asım Bey Kız Mektebi Başöğretmeni Fatma Hanım 103, Burdur Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey'in eşi Safiye Hanım 101, Bahaeddin Beyzade Cemal Bey'in eşi Esmâ Hanım 97, Miralay Bey'in kızı Zehra Hanım 97, Demirzade Mustafa Efendinin kızı Hayati Hanım 87, Hükûmet Tabibi Hidayet Bey'in ailesi Rana Hanım 86, Çilzade Fahreddin Beyin ailesi Naile Hanım 82, Şehit Asım Bey Mektebi öğretmenlerinden Sururiye Hanım 79, Çekirgezade Hüseyin Efendinin ailesi Zehra Hanım 72, Reşadiye Ana Mektebi Baş Mürebbiyesi Fitnat Hanım 70, Selimiye Kız Mektebi Öğretmeni Azime Hanım 70, Hacı Ali Beyzade Nazif Bey'in ailesi Dudu Hanım 69, Çilzade İzzet Ağanın ailesi Ayşe Hanım 67 oy almışlar idi (Koçibay, "Burdur Tarihi", *Burdur Yenigün Gazetesi*, 10 Mart 2020, s. 3)

¹¹² ATASE Arş., KI: 310, D: 44, Fh: 119.

¹¹³ TİTE Arş., KI: 37, Fh: 4196.

¹¹⁴ Nuri Köstüklü, "Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri", *Kuvâ-yı Milliyyeden Cumhuriyet'e Burdur*, (Editör: Zafer Gölen), Isparta: Fakülte Kitabevi, 2011, s. 168

Kalem Reisi Tevfik Bey ile görüştüler. Bu görüşmede Isparta ve Burdur'dan beheri beş yüz kadar gönüllü kuvvetin ilhaka hazır olduğunu söylediler.¹¹⁵ Ayrıca Korkuteli, Hâfizpaşa, Bucak kaza ve nahiyelerinden pek çok gönüllü yola çıktı.¹¹⁶ Kalem Reisi Miralay İsmail Hakkı (Küçük) 19 Haziran 1919 tarihli şifre telgraf ile Bucak fedailerinden ilk kafilenin beş yüz kadar olduğunu 57. Tümen Komutanı'na bildirdi.¹¹⁷ Ancak Bucak gönüllüleri Burdur Mutasarrıfı Vasfi tarafından dağıtıldı.¹¹⁸ Bu günlerde Burdur'da millî hareketin şanssızlığı, maalesef mutasarrıflık makamında millî teşkilatlanmaya sıcak bakmayan hatta engellemeye çalışan birinin bulunması idi. Ama buna rağmen, Yunan işgaline karşı direnecek Kuvâ-yı Milliye'nin oluşumunda Burdurlu gönüllülerin önemli katkıları oldu. Nitekim Denizli'nin batısında Yunan'a karşı mücadelenin yoğunlaştığı günlerde, Demiralay milis kuvvetinin takviyesi için diğer ilçe ve nahiyelerden gelenlerle birlikte Tefenni'den de çok sayıda gönüllü cepheye hareket etti.¹¹⁹

Bu şekilde, Burdur ve ilçelerinden peyderpey cepheye koşan gönüllüler olurken, 1920 Eylül sonu veya Ekim başlarında Burdur'da "Çelikalay" adıyla müstakil bir milis kuvvet kuruldu.¹²⁰ 12. Kor. Komutanı'nın emri ve Demirci Mehmet Efe'nin de yardımlarıyla Burdur eşrafı tarafından kurulan Çelikalay'ın üçyüz neferlik kadrosu vardı. Bu tarihlerde, işgal altındaki İstanbul'dan kaçarak Antalya'ya oradan da Burdur'a gelen Tabip Tğm. Salih Zeki,¹²¹ Çelikalay Komutanlığına tayin edildi. Fakat fazla bir süre geçmeden komutanlığı Bâki Beyzade Reşit Bey üzerine aldı. 5 Yedek Subayın da bulunduğu bu millî kuvvete, Demirci Efe'nin emriyle Burdur Askeralma Bölge Başkanı Miralay Vâcid Bey tarafından Ask. Şb.'nden 70 silah ve 12.000 cephane verildi. Bu şekilde techiz edilip önemli bir kuvvet durumuna gelen Çelikalay, Demirci'nin emriyle köylülere ve halktan oktruva vergisi¹²² tahsil etmek için görevlendirildi. Bu durum pek çok şikâyetlere sebep oldu. Şikâyetler, düzenli orduya geçiş çalışmalarının yapıldığı bir ortamda, Burdur ve Isparta Mutasarrıfları ile 12. Kor. Komutanı'nı endişeye sevk etti. Çünkü Demirci Mehmet Efe, düzenli orduya katılmaya pek taraftar görünmüyor, kendisine bağlı Kuvâ-yı Milliye'yi güçlendirmek istiyordu. Vaziyet böyle olunca, daha kuruluşundan bir ay gibi kısa bir süre geçer geçmez 12. Kor. Komutanı'nın emriyle 22 Ekim 1920 günü Çelikalay lağvedildi.¹²³

¹¹⁵ ATASE Arş., KI: 401, D: 4, Fh: 128.

¹¹⁶ ATASE Arş., KI: 401, D: 4, Fh: 129, KI: 402, D: 6, Fh: 3; Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen*, C.2, s. 66.

¹¹⁷ Özata, *İlk Çağlardan*, s. 85-86.

¹¹⁸ ATASE Arş., KI: 401, D: 4, Fh: 198, KI: 402, D: 6, Fh: 2; Apak, *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi*, s. 79.

¹¹⁹ Cum. Arş., A: III-5, D: 16, Fh: 10-3.

¹²⁰ Bu teşkilatın, Şükrü Efendi'nin (Çelikalay) Afyonkarahisar'da kurduğu "Çelikalay" ile isim benzerliğinden başka bir alakası yoktur.

¹²¹ Salih Zeki, Burdurlu olup babasının adı Rıza'dır. İstiklâl Savaşı'nda 1. Kor. 6. Tümen, 2. Top Taburunda görev yapmıştır. İstiklâl madalyası sahibidir (Özata, *İlk Çağlardan*, s. 125)

¹²² "resm-i dühuliyeye" olarak da adlandırılan oktruva vergisi ticaret amacıyla bir şehre veya bölgeye getirilen eşyadan alınan bir nevi dahili gümrük vergisidir (M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, İstanbul: MEB Yay., 1983, s. 724). Bu vergi uzun süreden beri uygulanmamış ancak Millî Mücadele'de cephenin ihtiyaçları artması üzerine Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nin Ocak 1920'de aldığı kararla uygulamaya konmuştur.

¹²³ ATASE Arş., KI: 797, D: 36, Fh: 9-3 (93).

Çelikalay'a ait silah ve cephaneler Isparta Ask. Şb.'ne iade olundu. Daha sonra bu silahlar ve cephaneler 12. Kor. Komutanı'nın emriyle Afyonkarahisar'daki 23. Tümen'e gönderildi. Lağvedilen bu kuvvetin neferi de düzenli orduya geçiş programı çerçevesinde 57. Tümen'e sevk edildi.¹²⁴ Böylece, Yunan işgalinin başladığı günlerde -bazı engellemelere rağmen- gönüllülerle vatan savunmasına katılan Burdurlular, 1920 yılı Ekim ayı sonlarında önemli bir milis kuvvet olarak kurulan Çelikalay'ın kısa bir süre sonra düzenli orduya dâhil edilmesi ile Millî Mücadele'ye fiili katkılarını devam ettirdiler.

4. Burdur'dan Cepheye Yapılan Lojistik Destekler

4.1. Personel İkmali, Ayni ve Nakdî Yardımlar

Bilindiği üzere Mondros Mütarekesi'nin ilgili hükümleri, asker, silah ve mühimmat sınırlaması getiriyordu. Bu sınırlamalara rağmen, vatan savunması için gerekli hazırlıklar yapılıyordu. İleriyi gören bazı komutanlar sayesinde daha Yunan işgalleri başlamadan önce Nisan'ın ilk haftasında (1919), Burdur'a silah ve cephane depo edilmeye başlandı. 57. Tümen Komutanı'nın emriyle başlatılan bu hareketle, muhtemel düşman işgaline karşı Bademağacı deposunda bulunan silah ve cephaneler, Burdurlu köylülerin fedakâr çalışmalarıyla Burdur'a taşındı.¹²⁵ Yunanların İzmir'e çıkıp işgallere başlamasından sonra ise, İngilizlerin bütün engellemelerine rağmen, Burdur deposundan Sarayköy Müfrezesi'ne pek çok silah ve mühimmat gönderildi. 10 Haziran günü 300 silah ve cephane Dinar'a sevk edilip, buradan da İzmir'e giden trene konularak Sarayköy Müfrezesine teslim edilmiştir. 19 Haziran'a kadar gönderilen silah ve mühimmat sayısı 694 Rus tüfeği ve 103.057 fişeğe ulaştırmıştır.¹²⁶ Bu sevk işleri öyle güç şartlarda yapılıyordu ki, Burdur Mutasarrıfı'nın bile engellemeleriyle karşılaşılıyordu. Muhtemelen 1919 Temmuz'unun ilk haftasından sonra, Burdur'dan geceleyin Denizli'ye silah sevk edilirken bunu öğrenen Burdur Mutasarrıfı silah sevkini Mütarekeye aykırı bulduğunu söyleyerek durumu İtalyan temsilcisine ve Konya Valisi'ne şikâyet etti ve bu şikâyet üzerine silahlar Dinar'dan geri çevrildi.¹²⁷ Ancak bütün bu engellemeler ve güçlükler karşısında Burdur'dan cepheye silah ve cephane yardımı durmadı. Burdurlular, silahların askerî depolardan ilgili yerlere naklinde gerekli hizmet yardımında bulundular.

Silah ve mühimmat tedariki yanında ayni ve nakdî yardımlara da ihtiyaç gittikçe artıyordu. 14 Ağustos 1919'da Aydın felâketzedelerine yardım olarak Burdur ve köylerinden 100.000 kilo arpa, buğday, 500 davar ve 2000 lira gönderildi.¹²⁸ Bu yardımdan sonra da Aydın muhacirleri için para toplama işi devam etti.¹²⁹

¹²⁴ ATASE Arş., KI: 795, D: 35, Fh: 111.

¹²⁵ *TİH* 7, s. 19.

¹²⁶ Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen*, C.2, s. 66, 84.

¹²⁷ ATASE Arş., KI: 75, D: 281, Fh: 93.

¹²⁸ Tütenk, *Millî Mücadele'de Denizli*, s. 63.

¹²⁹ ATASE Arş., KI: 243, D: 19, Fh: 71.

Burdurlular Demiralay'ın ihtiyaçları için 1920 Ağustos- Eylül aylarında 500 lira ile kışlık kaput, muşamba ve elbise gönderdiler. Ayrıca daha pek çok eşya hazırlanmakta olduğu Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucu başkanı ve Demiralay'ın komutanı Hafız İbrahim'e bildirildi.¹³⁰ Diğer taraftan askerlik şubesi vasıtası ile nizami birlik dışında oluşturulan Burdur Millî Bölüğü'nün¹³¹ ihtiyaçları Burdur köylerinden toplanan silah, elbise vs. ile sağlanmıştı.¹³² 1920 yılı Ekim ayından itibaren Burdur'dan yapılan yardımlar konusunda ilgili makamlar arasında zaman zaman şikâyetler de yaşandı. Bu şikâyetler daha ziyade, Nazilli'den Burdur'a naklolunan ve bölgedeki yardımların koordinasyonundan sorumlu tutulan Heyet-i Merkeziyenin pasifliği yönünde idi. Öbür taraftan Demirce Efe'nin de yardım konusunda sık sık Burdur cemiyetine baskı yapması, bu konudaki problemlerin artmasına sebep oldu. Nitekim Burdur Heyet-i Merkeziyesi İkinci Başkanı Fahreddin Bey'in, 57. Tümen'in ihtiyaçlarının karşılanamamasının sebepleri hakkında Tümen Komutanı Nazmi Bey'e 11 Kasım 1920'de gönderdiği telgraf, bu konuda bir fikir vermektedir. Fahreddin Bey telgrafında; Demirci Efe tarafından 600 çift ayakkabı, 1000 adet yem torbası, 1000 adet yular ve 500 adet fişekliğin acele olarak istendiğini belirtmiş ve bu sebepten dolayı Tümen'e yardım imkânı bulunmadığını ifade etmiştir.¹³³

Bütün bu gelişmeler sonunda, Burdur Heyet-i Merkeziyesi'nde yönetim değişikliği oldu. Ancak bundan sonra, yardımlar konusunda Burdur'un daha fazla hizmeti görüldü. 20 Eylül 1919'da Kuvâ-yı Milliye aleyhtarı Mutasarrıf Vasfi'nin görevinden alınması yardımların yürütülmesi hususunda bu zamana kadar olan bazı engellerin kalkması anlamına geliyordu. Nitekim Aralık 1920'de Burdur'dan cepheye üç sandık cephane gönderildi.¹³⁴ Yine aynı ay içinde, 26 Aralık'ta bazı millî kuvvetlere verilmek üzere 13 adet çift namlulu Alman tüfek, 4 adet Alman muaddel, 3 adet Osmanlı tüfek, 3 adet İngiliz mavzeri ve 1 adet İtalyan filintası, 289 cephaneye birlikte cepheye sevk edildi.¹³⁵ 1921 başından itibaren ise Burdur'dan yapılan yardımlar büyük miktarlara ulaştı. Nazilli cephanesine çok sayıda silah, cephane, giyecek ve yiyecek gönderildi. Bütün bu yardımlar karşısında Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, Burdur Belediye Reisi Çilzade Fahreddin Bey'e 17 Ocak 1921'de bir telgraf göndererek Burdur halkına teşekkür etti.¹³⁶ Sonuç itibarıyla Burdur halkı, bazı mülki ve mahalli idarecilerin olumsuz tutumu ve İtalyanların işgal siyasetinin Millî Mücadele'yi caydırıcı etkilerine rağmen, Batı Cephesi'nin lojistiğinde ellerinden gelen katkıyı sağlamaya çalışmışlardır.

¹³⁰ ATASE Arş., KI: 787, D: 14, Fh: 127.

¹³¹ Mondros Mütarekesinin engelleyici hükümleri karşısında, hemen bütün vatan sathında, bölgedeki askerlik şubeleri ve millî teşkilatlar marifetiyle "millî bölük", "millî tabur" adı altında birlikler oluşturuluyordu.

¹³² ATASE Arş., KI: 795, D: 31, Fh: 17.

¹³³ ATASE Arş., KI: 795, D: 31, Fh: 90.

¹³⁴ TİH 7, s. 43.

¹³⁵ ATASE Arş., KI: 832, D: 24, Fh: 23-1.

¹³⁶ ATASE Arş., KI: 660, D: 11, Fh: 206.

Cephenin lojistik desteği ile yakından ilgili olması açısından Burdur bölgesindeki önemli bir gelişme de Burdur Amele Taburu'nun kuruluşudur. Garp Cephesi Komutanlığı 1920 yılı Ekim ayı başlarında Afyonkarahisar- Antalya yolunun tamir edilmesi gereğini görmüş ve bu yolun Afyonkarahisar livası kısmının tamiri için Akşehir Askeralma Bölge Başkanlığı'nı, Antalya Livası kısmının tamiri için Burdur Askeralma Bölge Başkanlığı'nı görevlendirmiştir. Bilindiği üzere bu yolun Antalya limanından Batı Cephesi'ne ve özellikle Birinci Orduya yönelik sevkiyatta stratejik bir önemi vardı. Buna göre, kurulacak Amele Taburlarından birinci taburun merkezi Sandıklı, ikinci taburun merkezi de Burdur olacaktır.¹³⁷ Komutanlığın ilgili emri gereğince kurulan Sandıklı ve Burdur Amele Taburları 1920 yılı son çeyreğinde ve 1921 yılı ilk yarısında bölgede çalışmış ve özellikle Antalya- Afyonkarahisar yolunun tamir ve yapımında çok önemli hizmet vermiştir.¹³⁸

4.2. Sağlık Hizmetleri

Millî Mücadele Dönemi'nde yaşanan önemli problemlerden birisi sağlık hizmetlerinin yetersizliği idi. Üstelik bu dönemde bulaşıcı hastalıklarda ciddi boyutlarda artış göstermişti. İlçe Nüfus Müdürlüklerince tutulmuş olan Vefâyâta Mahsus Vukûat Defterlerinde, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarına rastlayan ölümlerde, bulaşıcı hastalıkların önde yer aldığı görülmüştür. İlgili kayıtlarda bu dönemde Antalya-Burdur bölgesinde başta kolera ve sıtma olmak üzere, dizanteri, lekeli humma, firengi, tifodan ölümlerin artış gösterdiği dikkat çekmektedir.¹³⁹ Yine bu yıllarda mevcut doktorlar yetersiz idi. Mesela Millî Mücadele dönemi başında Burdur'da yalnızca 3 doktor vardı. Bunlar; aslen İstanbullu olan Hükûmet Tabibi Mehmet Hidayet Efendi, İkinci Sınıf İhtiyat Tabibi Sekerati Efendi ve İkinci Sınıf İhtiyat Tabibi Damyanus Efendi idi. Burdurlu Gayrimüslim olan Sekerati ve Damyanus askerlikten terhis olduktan sonra Burdur'da görev yapmaya başlamışlardı.¹⁴⁰ Yani doktor sayısı yetersizdi.

Daha önce temas edildiği üzere, İtalyanlar işgal metotlarının gereği olarak sağlık alanına da el atmışlardı. Burdur'da buldukları sürede ücretsiz muayene ve ilaç vermek örneklerinin yanı sıra yüz yataklı bir hastane açmak teşebbüsünde bulunmuşlar, ancak bu faaliyetler, halkın millî duygularını zayıflatacağı ve İtalyan sömürgeciliğine zemin hazırlayacağından dolayı, Hilal-i Ahmer (Kızılay) cemiyetinin işe el atması ile önlenmeye çalışılmıştır. Bu maksatla Hilal-i Ahmer tarafından Burdur'da bir hastane ve bir dispanser açılmıştır.¹⁴¹

¹³⁷ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 23.

¹³⁸ Antalya- Afyonkarahisar yol yapımı ve tamiri için Burdur Amele Taburu ile birlikte kurulan Sandıklı Amele Taburu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Nuri Köstüklü, "Sandıklı Amele Taburu", *100.Yılında Uluslararası Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Sempozyumu- 26- 28 Ağustos 2022, Bildiriler Kitabı*, Afyonkarahisar.

¹³⁹ Nuri Köstüklü, "Birinci Dünya Savaşı Sosyal Tarihinin Yeterince Bilinmeyen Önemli Bir Kaynağı: Vefâyâta Mahsus Vukuat Defterleri", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya: Yaz 2017, sayı:24, s. 24.

¹⁴⁰ Gönüllü, "Millî Mücadele", s. 616.

¹⁴¹ Ümmügülsüm Candegir, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemlerinde Burdur", *Her Yönü ile Burdur 2021* (Burdur Valiliği), Burdur: 2021, s. 259.

Bilindiği üzere, savaş sürecinde Hilal-i Ahmer (Kızılay) “sıhhi imdat heyetleri” adı altında kafiler oluşturarak Anadolu’ya doktorlar gönderiyordu. Birinci kafele “Beşinci Sıhhi İmdat Heyeti” adı altında Nazilli’ye gönderildi. Dr. Lütfi (Kırdar) başkanlığındaki bu heyette Dr. Burhaneddin (Onat) ile birlikte 7 doktor bulunuyordu. Yunanların 3 Temmuz 1920’de Nazilliyi işgal etmeleri üzerine Dr. Burhaneddin (Onat) ve eşi Dürdane Hanım Burdur’a geldiler ve eski bir evi Hilal-i Ahmer kliniği (dispanseri) haline dönüştürdüler. Dr. Burhaneddin tarafından idare edilen bu dispansere her gün çok sayıda hasta müracaat ediyordu. Öte yandan Dr. Lütfi Kırdar da Nazilli’deki ekibi ile Burdur’a geldi. Burdur’da Hilal-i Ahmer hastanesinde çalışmaya başladılar. Başhekim Dr. Lütfi Kırdar, kinin,¹⁴² diğer ilaçlar ve sıhhi malzeme temin üzere Dr. Burhaneddin’i ve muhasip Tahsin Bey’i 1920 Aralık ayında Antalya üzerinden Rodos’a gönderdi. Bu kişiler gerekli ilaçları alıp 12 Şubat 1921’de Antalya ve sonra da Burdur’a döndüler. Burdur Hilal-i Ahmer hastanesi bu zor şartlarda hizmet vermeye çalışıyordu. Burada, istirahat ve tedavi görenler arasında Veled Çelebi (İzbudak), Mahmut Esat (Bozkurt), Dr. Tevfik Rüştü (Aras) da bulunmaktadır.¹⁴³ O günlerde Burdur’da bulunan, amip ve dizanteri hastası olan Fransız bayan gazeteci Berthe George Gaulis’i Dr. Burhaneddin (Onat), dispanserde tedavi ettirdi. Tedavi için on gün kadar Burdur’da kalan Gaulis, hatıralarında Burdur Kızılay hastanesindeki doktorlardan; “günde 15 saat çalışarak ameliyat yapan, yaralıların pansumanıyla uğraşan, hastalara moral veren bu gençler yorgunluklarını kısa bir uyku ile giderip kendilerini ertesi günkü çalışmaya hazırlıyorlar”¹⁴⁴ sözleriyle bahsederken, sağlık çalışanlarının ne kadar zor şartlarda görev yaptıklarını dile getirmiştir.

Hastanede Müslim-Gayrimüslim ayrımı yapılmadan insanlık namına herkese hizmet vermeye çalışılıyordu. Hollandalı savaş muhabiri Jorj Bilyeli adında bir gazeteci de kış mevsiminde Burdur’a gelmişti. Dr. Burhaneddin bu gazeteciye de yardımcı oldu. Jorj Bilyeli Hollanda’da yayınlanan *Algemagnie Handelblad* adlı gazetede yazılarının birinde Burdur Kızılay Hastanesi ve Türk doktorları hakkında; “Burdur Hilal-i Ahmerinde tanıştığım Dr. Burhaneddin adındaki genç bir doktorun birçok Rumları tedavi ettiğini ve hatta Simon isminde bir tanesine büyük bir ameliyat yaparak hayatını kurtardığını ve hasta yatağından kalkıncaya kadar sabah akşam onu ziyaret ettiğini”¹⁴⁵ dile getirmiştir. Hollandalı gazetecinin, Türk doktorun din-ırk ayrımı yapmadan insanları sağlığına kavuşturma gayretine şahit olduğu bu günlerde, Yunan işgal kuvvetleri Batı Anadolu’da sivillere karşı insanlık dışı katliamlarına devam ediyorlardı.

¹⁴² Kinin, o yıllarda yaygın olan sıtma hastalığında kullanılan bir madde idi.

¹⁴³ Muhammet Güçlü, *Dr. H. Burhanettin Onat ve Hayatı (1894-1976)*, Antalya: Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yay., 2004, s. 11-24; Özata, *İlk Çağlardan*, s. 154- 155.

¹⁴⁴ Berthe George Gaulis, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*, İstanbul: Rado Yay., 1981, s. 125.

¹⁴⁵ Güçlü, *İlk Çağlardan*, s. 21-23.

Sihhiye Vekâleti Hıfzıssıhha Müfettişi Ekrem Bey'in Burdur, Denizli, Aydın ve Antalya illerinde yaptığı incelemeler sonucu 25 Haziran 1921 tarihi itibarıyla sunduğu rapordan anlaşıldığı üzere; Burdur'daki Kızılay Hastanesi 1921 Mayıs başlarında askeriye devredilerek Burdur Menzil Hastanesi adını almıştır. Hastane halk, muhacirler ve memurlar üzerinde oldukça olumlu tesir bırakmıştır. Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa, 5 Şubat ve 12 Mayıs 1922 günlerinde Burdur'a geldiğinde Menzil Hastanesini ziyaret etmiş ve denetlemiştir.¹⁴⁶ Dr. Burhaneddin Bey tarafından idare edilen dispensere ise günde 100'den fazla hasta müracaat etmekte idi.¹⁴⁷ Dispanserde 1920 yılında 10699, 1921'de 11593 hastaya hizmet verilmiştir.¹⁴⁸

Resim 5. Dr. Burhaneddin (Onat) Bey. Resim:28- Dr. Lütfi (Kırdar) Bey.)
(<https://www.biyografya.com/biyografi/7500>)

Büyük Taarruzdan önce de Ordu Sağlık Teşkilatı tarafından savaşta yaralanan askerlerin tedavisi için 1. Ordu bölgesinde olan Burdur merkez ilçede 1000 yataklı ve Tefenni'de 1000 yataklı iki hastane açılması Kasım 1921 tarihinde kararlaştırılmıştı. Ancak Burdur'da Menzil Hastanesi 400 yatağı ile hazır hale getirilmiş ve cepheden gelen yaralılara hizmet vermiştir. Tefenni'de böyle bir hastane açılıp -açılmadığı bilinmemektedir.¹⁴⁹ I. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa, Sad Harekâtı öncesi Burdur'daki menzil müesseselerini ve Hastaneyi teftiş ziyaretlerinde, buradaki özverili çalışmalara bizzat şahit olmuş idi.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Sabis, *Harp Hatıralarım*, C.5, s. 214, 292.

¹⁴⁷ Candeğer, "Millî Mücadele ve", s. 259.

¹⁴⁸ Hacıfettahoğlu, *Türkiye Büyük*, s. 124.

¹⁴⁹ Gönüllü, "Millî Mücadele", s. 616- 617.

¹⁵⁰ Sabis, *Harp Hatıralarım*, C.5, s. 214, 292.

Resim 6. Ali İhsan (Sabis) Paşa Burdur'daki askerî kurumları ve hastaneyi denetiminde
12.05.1922 (Sabis, Harp Hatıralarım, s. 240)

5. Millî Mücadele'ye Zarar Verici Faaliyetler ve Alınan Tedbirler

5.1. Heyet-i Nâsiha ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Faaliyetleri

Denizli'den 2 Mayıs 1919 günü ayrılan Nâsihat Heyeti, aynı gün Baladız istasyonuna geldi. Burada, Burdur Mutasarrıfı Vasfi, eşraftan bazı kişiler ve vilayetin önde gelenleri ile Isparta Mutasarrıfı ve yanındakiler heyeti karşıladı. Heyet, Baladız'dan Burdur'a arabalarla gitti ve Burdur'da törenle karşılandı. Her yerde olduğu gibi, Burada da Şehzade, Hükûmet konağı önünde toplanan halka Padişahın selamını söyledi ve Padişah beyannamesi okundu. Akşam, heyet şerefine yirmi çeşit¹⁵¹ yemeklik mükellef bir ziyafet verildi. Nasihat Heyeti ertesi gün Antalya'ya gitmek üzere Burdur'dan ayrıldı.¹⁵² Heyet-i Nâsiha'nın amacı belli idi. Halkın, tevekkül kavramı çerçevesinde Saray ve İstanbul Hükûmetinin politikalarına destek vermelerini sağlamak, dolayısıyla Millî Mücadele azmini törpülemek idi. Tabii ki bu ziyaretin Burdur'da etkisinin olmadığını söylemek mümkün değildir.

Öte yandan, her tarafta olduğu gibi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile firka yanlısı bazı mülki idarecilerin de Burdur'da boş durmadıkları görülüyor. Bu cümleden olmak üzere, Konya Valisi Cemal, 25 Mayıs 1919'da Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ileri gelenlerinden Telgraf ve Posta İdaresi Genel Müdürü Refik Halit'e (Karay) gönderdiği telgrafta, Burdur Posta

¹⁵¹ Heyette bulunan gazeteci Burhan Cahit buradaki sofranın konusunu şunları söylüyor; "Burada yediklerimizi İzmir'in yüz kişilik alafrağı sofrasında yemedik. Bakınız listede neler var: Tavuklu çorba, sütlü çorba, kuzu dolması, su böreği, buğday muhallebisi, Harput köftesi, sünger tatlısı, yalancı dolma, kabak dolması, kaymaklı lokum tatlısı, etli pilav hoşaf, yoğurt" (Çelebi, *Heyet-i Nâsiha*, s. 146)

¹⁵² Çelebi, *Heyet-i Nâsiha*, s. 142- 144.

Müdürü Suphi Efendi'den bahsederek, Millî Mücadele taraftarı olan bu şahsın görevden alınmasını istedi.¹⁵³ 13 Ağustos 1919 tarihli bir yazışmada, "Kuvâ-yı Milliye aleyhtarı Burdur Telgraf Müdürü'nden bahsedilmiş olması,¹⁵⁴ Suphi Bey'in görevden alındığını ve yerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı birinin getirildiğini göstermektedir.

Yine Denizli ve diğer yerlerde örnekleri görüldüğü üzere Hürriyet ve İtilaf Fırkası, "asker ve millî kuvvetlerin arasını açmayı" amaçlayan bir politikayı Burdur'da da uygulamaya çalıştı. 57. Tümen Komutanı Nazmi Bey, Dâhiliye Vekâletine 8 Kasım 1920'de gönderdiği bir raporda Hürriyet ve İtilafçıların Burdur'da bu tür politikalarından bahsetmektedir.¹⁵⁵

Yukarıda da yeri geldiğinde, sık sık bahsedildiği gibi, Konya Valisi Cemal ve Burdur Mutasarrıfı Vasfi Bey, Kuvâ-yı Milliye'ye açıkça cephe aldılar. Burdur'un işgali arifesinde dahi Burdur Mutasarrıfı, vilâyetten emir almadıkça işgale karşı tedbir almayacağını, buna teşebbüs edenleri de önleyeceğini, açıkça söylüyordu.¹⁵⁶ Vasfi Bey'in millî teşkilatlanmaya karşı davranışları, bölgedeki Kuvâ-yı Milliye komutan ve sivillerin sürekli şikâyetlerine sebep oldu.¹⁵⁷ 2. Ordu Müfettişi, Harbiye Nezaretine gönderdiği bir raporda, bunun gibi İstanbul Hükûmeti yanlısı idarecilerin tutum ve davranışlarını, "düşmanların ekmeğine tereyağı sürmek" şeklinde değerlendirmiştir.¹⁵⁸ 57. Tümen Komutanı Mehmet Şefik de 20 Haziran 1919 tarihinde Mutasarrıf Vasfi'nin değiştirilmesi için Harbiye Nezaretine telgraf göndermiş, ancak İstanbul Hükûmeti böyle bir Mutasarrıfı tayin etmek yerine iyice yerini sağlamlaştırmıştır.¹⁵⁹ Mutasarrıf Vasfi, Sivas Kongresi'ne gönderilecek delegeleri de engellemiş idi.¹⁶⁰ Mutasarrıfın aslında gizli olan Sivas'a delege gönderme konusundan nasıl haberdar olduğu hususu, 20. Kolordu Komutanı Mirliva Ali Fuat (Cebesoy) ile 23. Tümen Komutanı Ömer Lütfi arasında ciddi yazışmalara yol açmış, Ömer Lütfi'den savunma istenmiştir. Ömer Lütfi Bey 27 Temmuz 1919'da Ali Fuat Bey'e gönderdiği telgrafta; Burdur Mutasarrıflığına Sivas Kongresi'ne katılacak delegeler hakkında herhangi bir bilgi vermediğini sadece Burdur Mevki Kumandanı (67. Alay Kumandanı) ile paylaştığını belirtmiştir. Burada kumandanın zaafından dolayı zor duruma düştüğünü, Burdur Mutasarrıfı'nın hain olduğunu bile bile kumandanın gafil avlanarak bu bilgileri paylaştığını öğrendiğini söylemiştir.¹⁶¹ Mutasarrıf bilgileri Konya Valisi Cemal'e iletmış, Cemal de hemen durumdan İstanbul Hükûmetini haberdar etmiştir. Yani Burdur Mutasarrıfı Millî Mücadele ile ilgili her

¹⁵³ ATASE Arş., KI: 12, D: 37, Fh: 12.

¹⁵⁴ ATASE Arş., KI: 426, D: 4, Fh: 85, 101.

¹⁵⁵ ATASE Arş., KI: 2490, D: 122, Fh: 32.

¹⁵⁶ ATASE Arş., KI: 243, D: 16, Fh: 82.

¹⁵⁷ 57. Tümen Komutanı M. Şefik Bey'in 14/15.7.1919 tarihli Harbiye Nezaretine yazdığı bir rapor: ATASE Arş. KI: 27, D: 107, Fh: 35.

¹⁵⁸ ATASE Arş., KI: 243, D: 16, Fh: 66, HTVD, sayı: 6, ves. Nu: 128.

¹⁵⁹ Özata, *İl Çağlardan*, s. 96.

¹⁶⁰ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Ege Çevresi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1994, s. 73-74.

¹⁶¹ Aslıhan Kılınç, "Millî Mücadele Kahramanlarından 23. Fırka Kumandanı (Karahisar-ı Sahib Mebusu) Ömer Lütfi Argeşo ile Mustafa Kemal Paşa'nın (Nuh Bey) Gizli Yazışma Örnekleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eylül 2022, sayı:3, s. 1179,1183.

gelişmeyi yine kendisi gibi Kuvâ-yı Milliye karşıtı Konya Valisi Cemal'e bildiriyor idi. Bu şekilde her fırsatta Burdur'da millî hareketi sürekli engellemeye çalışan Mutasarrıf Vasfi, daha önce de anlatıldığı gibi, Mustafa Kemal'in bilgisi dâhilinde 20 Eylül 1919'da Kuvâ-yı Milliye tarafından görevinden alındı. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Başkanı Sadık Bey, 28 Ekim'de Sadaret'e verdiği bir dilekçede, Vasfi Bey'e sahip çıkarak, millî kuvvetlerce zorla görevinden alınıp tutuklanmasından şikâyetçi oldu.¹⁶² Demirci Mehmet Efe, Mutasarrıf Vasfi'yi idam ettirmek istediye de Hafız İbrahim, Ispartalı olan Vasfi'nin idamını önledi ve Isparta'daki evine hapsedtirildi.¹⁶³

Vasfi Bey'den sonra yerine 2 Kasım 1919'da Ali Ulvi Mutasarrıf tayin edilmiş, bunun da 13 Mart 1920'de görevinden alınması¹⁶⁴ ile Behçet Bey Burdur Mutasarrıfı olarak atanmıştır. Behçet Bey'in de zaman zaman Kuvâ-yı Milliye karşı tavrı takındığı görülmüştür¹⁶⁵. Askerî (Polis) Teşkilât Başkanı İsmail Bey adı geçen Mutasarrıf hakkında 26 Ekim 1920'de 57. Tümen Komutanı'na sunduğu raporda, "Behçet Bey'in 20 Ağustos 1920'ye kadar Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine hiçbir şekilde toplantı yaptırmadığını"¹⁶⁶ ifade etti. Tümen Komutanı Nazmi Bey durumu, 8 Kasım'da Ankara Dâhiliye Vekâletine şifre ile bildirdi. Nazmi Bey bu şifresinde, Mutasarrıfla birlikte Maârif Müdürü ve Mıntika Tabibi Hidayet Efendi'nin¹⁶⁷ de aynı zihniyette olduğuna işaret ederek, Mutasarrıfın, eskiden Ferid Paşa'nın gönderdiği adam olduğunu ve hâlâ İstanbul'la haberleştiğini söyledi.¹⁶⁸ Bu şikâyetlerin yanısıra bazı usulsüzlükleri de görülen Behçet Bey Burdur Mutasarrıflığından azledildi.¹⁶⁹

Görüleceği üzere, Burdur'da Heyet-i Nâsiha, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve bazı mülki idarecilerin Millî Mücadele karşıtı tutum ve davranışları küçümsenmeyecek boyutta idi.

5.2. Burdur'daki Azınlıklar

1831 genel nüfus sayımına göre, dönemin idari taksimatında Burdur Sancağında 28913 erkek Müslüman nüfus var iken, Gayrimüslim erkek nüfusu sadece 683 idi ve Burdur merkezde bulunuyordu. 50 yıl sonra 1884'te Burdur sancak genelinde 37459 Müslüman erkek tespit edilirken, yine merkezde 808 Rum ve 354 Ermeni olmak üzere toplam 1162 Gayrimüslim erkek nüfus vardı. Diğer kaza ve köylerde meskûn azınlık yoktu. 1888'de kadınların da dâhil edildiği sayımlarda Bucak, Melli (Kocaaaliler)¹⁷⁰ ve Kızılkaya hariç Burdur Sancağının nüfusu 102310 idi. Bu nüfus içinde 1750 Rum ve 791 Ermeni olmak

¹⁶² BTTD, sayı: 60, s. 8.

¹⁶³ Özata, *İlk Çağlardan*, s. 97.

¹⁶⁴ Özata, *İlk Çağlardan*, s. 100-101.

¹⁶⁵ 12. Kor. Komutanı Fahreddin Bey, 29.9.1920'de Batı Cephesi Komutanı'na gönderdiği şifrede, Burdur Mutasarrıfı hakkındaki şikâyetlerden bahsederek, Burdur'a Karahisar Mutasarrıfı Sezaî Bey gibi birinin gönderilmesini arz etti (ATASE Arş., KI: 558, D: 14, Fh: 71).

¹⁶⁶ ATASE Arş., KI: 2490, D: 122, Fh: 29.

¹⁶⁷ Hükûmet Tabibi Mehmet Hidayet Efendi.

¹⁶⁸ ATASE Arş., KI: 2490, D: 122, Fh: 32.

¹⁶⁹ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 321, 303.

¹⁷⁰ Günümüzde Bucak ilçesine bağlı bir belde.

üzere toplam 2541 azınlık unsur bulunuyordu. Bu azınlıklar da Burdur merkezde meskûn idiler. Birinci Dünya Savaşı dönemine ait verilerde yalnızca Burdur ve Tefenni'de 81.703 Müslüman nüfus var iken, Gayrimüslim nüfusun 53'ü Protestan olmak üzere, çok hızlı bir artışla 4217'e çıktığı görülmüştür.¹⁷¹ Bu rakamların kabaca bir analizini yapacak olursak, Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan sürede Burdur'da Gayrimüslim nüfusun sancak nüfusuna göre oranının %2,3- %3 arasında olduğu görülür. Bu nüfus da Burdur merkezde bulunuyordu, ilçe, köy ve nahiyelerde neredeyse meskûn azınlık yoktu. Birinci Dünya Savaşı sırasında ise Türk nüfusunun savaşlardaki kaybı ve işgalcilerin iskân politikalarının da bir sonucu olarak Gayrimüslim nüfus oranının çok hızlı bir artışla %5'e yaklaştığı söylenebilir.

Bölgeden sorumlu 57. Tümen Komutanı Şefik (Aker) Bey, Mütareke istatistiklerine göre Burdur merkezde 80.000 Türk ile 500 Rum ve 60 Ermeni rakamını vermektedir.¹⁷² Mütareke sonrası işgallerin başlaması ile bu sayıların arttığı görülüyor. Burdur Mutasarrıfı'nın İtalyan temsilcilerine gönderdiği 23 Haziran 1919 tarihli bir protestonamede; "Livanın 400 kadar Ermeni, 1000 kadar Rum nüfusundan başka 85.000 sırf İslâm ahâlisi" olduğu ifade edilmiştir.¹⁷³ Yunanlarla şiddetli çarpışmaların olduğu günlerde, azınlık sayısında çok büyük bir artış olmuştur. Eylül 1920'de sancakta nüfus kaydına nazaran 600 hanede 8000 Rum ve Ermeni'nin olduğu bilinmektedir.¹⁷⁴ Bu rakamlar bize, mütarekeyi takip eden aylarda Burdur'da Gayrimüslim nüfusunun periyodik olarak arttığını veya arttırıldığını gösteriyor.

Burdur'daki Gayrimüslimlerin sosyo-ekonomik durumlarına baktığımızda, Türklere oranla daha iyi şartlarda buldukları söylenebilir. Hicri 1332 (1914) tarihli Konya Vilayet Salnamesi'nde Burdur Genel İdare Meclisinin dört üyesinden ikisinin Gayrimüslim olduğu kaydı bulunmaktadır.¹⁷⁵ Diğer taraftan meslek gruplarına bakıldığında, diğer yerlerde olduğu gibi, Burdur'da da Gayrimüslim halkın daha çok ticaretle meşgul olduğu ve özellikle kereste ve un ticaretini ellerinde bulundurdukları, berber, kasap mesleklerinin yanı sıra -yukarıda sağlık konusunda örnekleri verildiği üzere- doktorluk, eczacılık vb. seçkin mesleklerde azınlıkların ön sırada yer aldıkları rahatlıkla söylenebilir. O günleri yaşayan Burdurlu Mehmet Gül'ün anlattıkları, Burdur'daki Türklere azınlıkların sosyo-ekonomik durumlarını anlama bakımından bize bir fikir vermektedir. Mehmet Gül kendisiyle yapılan röportajda şunları söylüyor; "O yıllarda Türkler iş sahibi değildi. Bazı Türkler yemeni, kundura ve nalın yapardı. Bütün değirmenleri Ermeniler işletirdi. Kunduracı, berber, aşçı, terzi, bakırcı hep Rumdu.

¹⁷¹ Bu istatistik verileri için bkz., Kadir Temurçin- Uğur Tozkoparan, "Burdur İlinde Nüfus", *Her Yönü ile Burdur 2021*, Burdur: Burdur Valiliği yayını, 2021, s. 125-128; Ayrıca Burdur nüfusunun komşu illerle karşılaştırmalı bir değerlendirme için bkz., Zafer Gölen, "Osmanlıdan Cumhuriyet'e Burdur Nüfusu", *Kuvâ-yı Milliyeden Cumhuriyet'e Burdur*, s. 184- 187.

¹⁷² Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen*, C.1, s. 8.

¹⁷³ ATASE Arş., KI: 243, D: 16, Fh: 88; KI: 402, D: 6, Fh: 33.

¹⁷⁴ ATASE Arş., KI: 313, D:55, Fh: 30-1.

¹⁷⁵ *H. 1332 Konya Vilayet Salnamesi*, İstanbul 1332, s. 158 vd.

Müslümanlar çiftçilik yapardı, Türkler bunlara gâvur sanatı derlerdi ve itibar etmezlerdi. Cahillik vardı. Bu mesleklere oğlunu çırak verenleri kınarlardı. Bir tane Türk terzi yoktu. Çorap yoktu, yerine çarık giyilirdi. Rumların mağazaları Oluklaraltı'ndaydı. Türklerin evleri taş-kerpiç ve damdan oluşuyordu. Damları uğda taşı ile yoğurlardı. Bu dama 'parda' denirdi. Rumların evleri gayet muntazam, ikişer katlı ve ahşaptı...1914 depreminde Türklerin evleri yıkılırken onların evlerinde çok az hasar oldu... Rumlar pasta yapar, güzel yemekler yapardı. Bizde öyle pasta yapan yoktu. Rumlar Türkçe konuşurdu. Bazıları Rumca konuşurdu."¹⁷⁶ Aslında, Türklerle azınlıkların yaşadığı pek çok Anadolu kentindeki durum, Burdur'daki bu tablodan farklı değildi.

Mütareke sonrası işgallerin başlaması ve özellikle Yunan'ın İzmir'e çıkmasını müteakip, bu zamana kadar Türk devleti idaresinde rahat ve huzur içinde yaşayan azınlıkların -bazı istisnalar olmakla birlikte- önemli bir bölümü, bulanık suda balık avlamak misali vatandaşı bulunduğu devletine karşı tavrı almaktan çekinmediler.

İzmir'in Yunanlarca işgal edildiğini duyan bazı Rumlar, Burdur'da postanenin olduğu yere Yunan bayrakları asmak teşebbüsünde bulundular. Tarih öğretmeni Sait Bey öncülüğündeki Burdurlular bu kişileri sopalarla kovalatarak Yunan bayrağını astırmadılar.¹⁷⁷ Isparta'nın ele alındığı 2. Bölümde de temas edildiği üzere, 1919 Haziran'ı başlarından itibaren Burdur ve Isparta'dan yerli Rum gençleri, görünüşte seyahat etmek maksadıyla, akın akın İzmir'e gitmeye başladılar. İzmir'e giden bu kişiler, gönüllü olarak Yunan ordu ve çetelerine katılıyorlardı. Burdur Askeralma Bölge Başkanını 4 Haziran'da Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda, Isparta ve Burdur havalisindeki Rumların bu faaliyetlerinden bahsederek serbestçe seyahat etmelerinin hükûmetçe yasaklanmasını istedi.¹⁷⁸ Durumdan Denizli Kalem Reisi Tevfik ve 57. Tümen Komutanı da haberdar edildi.¹⁷⁹ Ancak Rumların çeşitli yollardan İzmir'e akınları devam ediyordu. Örneğin, 7 Haziran 1919'da posta treniyle Burdur'a yakın Keçiborlu ve havalisinden iki yüze yakın Rum genci İzmir'e hareket etti.¹⁸⁰ Yine İtalyan işgali sırasında Burdur'daki bazı Rum ve Ermeniler İtalyanlarla iş birliği içine girmekten çekinmedi. Mesela, Ermeni Hacı Agop, İtalyan işgal propagandası çerçevesinde açılacak okul için evini İtalyanlara tahsis etti.¹⁸¹

Azınlıkların tutum ve davranışlarına yönelik alınan tedbirler çerçevesinde, Birinci Bölümde temas edildiği üzere, daha önceki meclis kararlarına istinaden, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa 1 Eylül 1921 tarihinde Afyonkarahisar, Burdur, Isparta ve Denizli dâhilindeki Rum ve Ermenilerin Konya Vilayeti sınırlarına nakledilmeleri emrini ilgili mutasarrıflıklara göndermişti. Burdur Mutasarrıfı Behçet Bey, 20-40 yaş arası Rum ve

¹⁷⁶ Özata, *İlk Çağlardan*, s. 197, 204.

¹⁷⁷ Özata, *İlk Çağlardan*, s. 85.

¹⁷⁸ ATASE Arş., KI: 75, D:281, Fh: 60-2; KI: 401, D: 4, Fh: 198.

¹⁷⁹ ATASE Arş., KI: 401, D:4, Fh: 72.

¹⁸⁰ ATASE Arş., KI: 75, D:281, Fh: 60-1.

¹⁸¹ ATASE Arş., KI:809, D:70, Fh: 193, 193-1.

Ermenilerin cephe haricine sevkleri hususunda Batı Cephesi Komutanının verdiği emri bir süre uygulamakta tereddüt etti. Behçet Bey 22 Eylül'de Afyonkarahisar Mutasarrıflığı vasıtasıyla 12. Kolordu Komutanı'na gönderdiği şifrede özetle; "bura havalisine nazaran bilemediğimiz bir gerekli sebep yoksa, bunların sevklerinin ertelenmesinin uygun olacağı zannındayız. Şayet acele olarak sevkleri her halde gerekli ise îcab-ı icra edilmek üzere keyfiyetin bildirilmesi" mütâlaâsında bulundu.¹⁸² Behçet Bey, bir gün sonra 12. Kor. Komutanı'na tekrar telgraf göndererek arz ettikleri mütâlaâta karşı emirlerini beklemekte olduğunu yazdı.¹⁸³

Burdur Mutasarrıfı'nın azınlıkların nakilleri konusunda verilen emre pasif kalışını öğrenen Ali Fuat Paşa, Mutasarrıfın bu tutumundan hiç memnun olmadı. Adı geçen mutasarrıfın millî teşkilata aleyhtar olduğu hakkında da bilgiler alan Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, 28 Eylül'de 12. Kolordu Komutanı'na bir şifre yazarak Fahreddin Bey'in Mutasarrıf hakkında kanaatini sordu. Fahreddin Bey cevabında, Behçet Bey'in değiştirilerek Afyonkarahisar Mutasarrıfı Sezaî Bey gibi bir mutasarrıfın tayin edilmesi kanaatinde olduğunu bildirdi.¹⁸⁴ Daha önce de kendisinden bahsettiğimiz gibi, gerçekten, mutasarrıf pasif davranıyor, belki de millî harekete zarar verici davranışlarda bulunuyordu. Yaklaşık bir ay sonra Askerî (Polis) Teşkilât Reisi İsmail Hakkı'nın, hakkında hazırladığı rapordan da anlaşıldığı üzere, azınlıkların nakli konusunda daha evvel Rum ve Ermenilere gizli olarak bilgi aktarmış ve bunun üzerine Rum ve Ermeniler, İtalyanlara müracaat ederek, birisi okul açmak ve ikisi de Ermenileri Katolik yapmak maksadıyla üç Katolik rahip getirdiler.¹⁸⁵ Bu davranışlarıyla Rum ve Ermenilerin, tehciri önlemek niyetinde oldukları açık idi. Behçet Bey değiştirilerek yerine Safâ Bey gelinceye kadar, kaynaklarda Burdur'dan Rum ve Ermenilerin nakline dair bilgilere rastlanmamıştır. Ancak Mutasarrıflığa Safâ Bey atandıktan sonra, Ocak 1921 başlarından itibaren Rum ve Ermenilerin Akşehir'e sevkine başlandı. Dâhiliye Vekâletince de Burdur Mutasarrıflığına verilen emir üzerine, Ocak ayının ikinci haftasından itibaren 20-40 yaş arası Gayrimüslim erkeklerin Akşehir'e sevk hazırlıkları hızlandı.¹⁸⁶ Burdur Kalem Reisi Mazhar Bey'in 12. Kor. Komutanı'na bildirdiğine göre, Burdur halkından yüzseniz Rum ve yirmi beş Ermeni, Jnd. Tğm. Suphi Efendi nezaretinde 19 Ocak'ta Isparta yoluyla Akşehir'e gönderildi.¹⁸⁷ Bir hafta sonra da yetmiş dokuz Rum ve yirmi iki Ermeni'den oluşan ikinci bir katile, jandarmanın korumasında yine Isparta yoluyla Akşehir'e sevk edildi.¹⁸⁸ Böylece muhtemelen takip eden günlerde Burdur Sancağından Rum ve Ermenilerin Akşehir'e gönderilmeleri devam etti. Bu şekilde, azınlıkların işgalcilerle iş birliği yapmalarının önü alınmaya çalışılıyordu.

¹⁸² ATASE Arş., KI: 313, D: 55, Fh: 30-1.

¹⁸³ ATASE Arş., KI: 313, D: 55, Fh:28.

¹⁸⁴ ATASE Arş., KI: 313, D: 55, Fh:30.

¹⁸⁵ ATASE Arş., KI: 2490, D: 122, Fh:29.

¹⁸⁶ ATASE Arş., KI: 313, D: 55, Fh:45.

¹⁸⁷ ATASE Arş., KI: 810, D: 74, Fh:22.

¹⁸⁸ ATASE Arş., KI: 313, D: 55, Fh:46.

5.3. Eşkîya Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler

5.3.1. Bazı Asayiş Olayları

Millî Mücadele yıllarında Burdur'da yaşanan problemler arasında asayiş meselesi ciddi boyuta ulaşmış bulunuyordu. Burdur'da asayiş olaylarının artmasında dönemin Burdur Mutasarrıfı'nın tutum ve davranışlarının, asker kaçaklarının ve hapishaneden firar eden mahkûmların önemli rolü vardı. Ama bütün olumsuz şartlara rağmen güvenlik kuvvetleri huzur ve adaleti sağlama yönünde canla başla çalışıyordu. Asayiş meselesinin halkı bezdirecek duruma gelmesi, mevcut devlet otoritesinin zayıf algılanmasına sebep olabileceği gibi, İtalyanların "asayiş sağlama" adı altında işgallerine gerekçeler uydurmasına da yol açmakta idi. Bu yüzden bölgede asayişin sağlanması hususunda çok aktif çalışıldığı gözlenmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse; hapishaneden firar edip soygunculuk yapan Bereket Köyünden Mustafa oğlu Mehmet, Mandıran köyünden Gökçeoğlu Hasan ve Bekir oğlu Ali Osman yapılan takiple 1919 Mart sonlarında yakalandılar. 10 Nisan 1919 tarihli bir belgeden anlaşıldığı üzere bu günlerde bir eşkiya çetesi Antalya'dan çıkarılan postaya Antalya- Burdur arasındaki Çubuk Boğazı'nda saldırmış ve 194.897 kuruşluk parayı gasp ederek kaçmıştır. Olayın duyulması üzerine Antalya'dan yirmi sekiz kişilik bir jandarma müfrezesi ile haydutların takibine başlanmıştır.¹⁸⁹ Antalya- Isparta- Burdur havalisinde eşkıyalık yapan Saçıkarcılı aşiretinden Kör Hüseyin 17 Nisan 1919'da etkisiz hale getirildi. Aydın'daki 75. Alaydan firar eden elli kişilik bir eşkiya gurubu ile Akdağ denilen mahalde temas sağlanmış, çıkan çatışmada Antalyalı Tahir, Elmalılı İsmail ve İstanbullu Mustafa yakalanmış ve mahallin sarp, taşlık ve gece karanlığı olmasından dolayı kaçabilen Mancalı Halil ve Eyüp, Yakalı Hüsnü ve Taşgeyikli Hüseyin adlı haydutların takibine başlanmıştır. Gelişmeler 29 Haziran'da (1919) Konya Vilayetine rapor edilmiştir. Bunun gibi, bölgede asker firarilerinden oluşan çetelere çok rastlanıyordu. Bunlar, yol kesiyor, haneleri basıyor, soygunculuk yapıyorlardı. Yine böyle bir eşkiya gurubu, 25 Haziran 1919 günü Yaraşlı Çiftliği'nden Burdur'a gelmekte olan eşraftan Abdülbaki Beyzade Saim Bey'in yolunu keserek vahşi bir şekilde öldürüp parasını ve eşyasını gasp etmişlerdi. Yapılan takibat sonunda Bereket Çiftliği yakınlarında bir kısmı öldürülen ve kalanı sağ olarak yakalanan asker firarisi haydutlar, ilgili makamlar arasındaki yazışmalar sonunda yargılanıp cezalandırılmışlardır. Yine bu bölgede eşkıyalık yapan, Bucaklı Koca Beynak oğlu Mehmet ve üç arkadaşı ile Antalya'nın Kızılkaya nahiyesinin Uğurlu köyünde 8 Temmuz'da (1919) temas sağlanmış ve çıkan çatışmada bu haydutlar etkisiz hale getirilmiştir. Burdur bölgesinde eşkiyadan; Bademağaçlı Ak Mehmet ve arkadaşları, haydut Gök İbrahim ve kardeşi Ahmet ve aveneleri Yüreği kanlı Ali ve Cüce Ömer, Bucaklı Gök Hasan ve Hüseyin, Dereköylü Süleyman ve Ömer adı sıkça geçenler arasındadır. 26 Temmuz 1919 günü Burdur sınırında arabaları durdurarak soyan, Bademağacı nahiyesi

¹⁸⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), DH. EUM. AYŞ. 4/46, 9 B. 1337/10 Nisan 1919; Dilşen İnce Erdoğan, "İşgal Yıllarında Burdur ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri", *I. Burdur Sempozyumu 16-19 Kasım 2005- Bildiriler*, Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniv. Yay., 2007, C.1, s. 780.

Oğuzlar köyünü basarak köy çavuşu İsmail oğlu İsmaili öldüren çete reisi Ak Mehmet ve adamları ellerinde bulunan Rus ve İtalyan yapımı tüfeklerle yakalandılar. Şüphesiz, güvenlik güçleri Burdur bölgesinde bunun gibi daha pek çok eşkıya ile mücadele içinde olagelmıştır.¹⁹⁰ Bölgede asayiş olumsuz etkileyen olaylar, bir kısmı bireysel nitelikli iken büyük bölümü organize çeteler tarafından çıkarılıyordu. Asayiş bozan eşkıya olayları doğal olarak Burdur yöresindeki Millî Mücadele'ye zarar veriyor, vatan savunmasına yoğunlaştırılması gereken mesai bölünüyordu.

Burdur bölgesinde irili ufaklı bu çetelerin ötesinde Kaz Ahmet Çetesi, en meşhurları olup, Millî Mücadele sürecinde güvenlik güçlerini oldukça meşgul etmiştir.

5.3.2. Kaz Ahmet Çetesi

Kaz Ahmet Burdur'un Kemer ilçesine bağlı Belenli köyünde köyün ileri gelenlerinden Hacı Ali Bey'in yanında çalışan kırk-elli kişiden birisiydi. Belenli köyünde bir kız kaçırma olayından sonra dağa çıktığı söylenir. Yöre halkınca "Gaz Amad" olarak bilinen bu haydutun yanında eşkıyalık yapanlardan önemlileri; Payamlı Veli, Sarı Keçili, Ürkütlülü Dede, Antalyalı Gırıldın Süllü ve (Ermeni) Bogos'tur.¹⁹¹ Burdur, Kemer, Karamanlı, Tefenni ve Keçiborlu yöresinde adından en fazla bahsettiren ve şekâveti uzun süre devam eden "Kaz Ahmet Çetesi" ile ilgili tespit edebildiğimiz vesikaların en erkeni 14 Nisan 1919 tarihini taşımaktadır. Bu tarihte, Konya Vilayetince Dâhiliye Nezaretine gönderilen raporda; Şaki Kaz Ahmet ve adamlarının Burdur'un Eğneş (Çallica) köyüne gelerek soygun yaptıkları, takibe gelen müfreze ile çatıştıkları ve bir jandarma askerinin şehit ve bir askerin yaralandığı, haydutların bu askerlerin silah ve cephanesini alarak kaçtıkları, eşkıyanın takibine devam edildiği belirtilmektedir.¹⁹² Bir hafta sonra 21 Nisan 1919'da gönderilen bir raporda da "Burdur ve Isparta livalarında icrâ-yı şekâvet etmekte olan Kaz Ahmet Çetesinin şekâvette devam etmesi" ve gerekli takibatın sürdüğünden¹⁹³ bahsedilmesi, adı geçen çetenin muhtemelen 1919 Mart veya Nisan ayı başlarında kurulmuş olabileceği kanaatini ortaya çıkarıyor. Yine aynı belgede özetle: "bu çetenin asayiş bozmasıyla, Antalya'yı işgal eden İtalyanların, işgal sahalarını Burdur'a kadar genişletmesi için bir sebep teşkil edeceği" fikri yer almaktadır. Öte yandan, daha önce de temas edildiği üzere İtalyanların Burdur'u işgal etmeden önce asayiş bozmaya çalışmaları hatırlanacak olursa, Kaz Ahmet Çetesinin kurulmasında ve şekâvetinin yaygınlaşmasında, diğer bazı faktörlerin yanı sıra, İtalyanların teşvik edici rolünün de bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

¹⁹⁰ Millî Mücadele yıllarında Burdur bölgesindeki asayiş olayları, eşkıya faaliyetleri ve yapılan takibat konusunda bazı ayrıntılar için bkz., Gönüllü, "Millî Mücadele", s. 621- 629; Erdoğan, "İşgal Yıllarında", s. 780- 783.

¹⁹¹ Özata, *İlk Çağlardan*, s. 174- 175.

¹⁹² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (=BOA), DH. EUM. AYŞ. Nr.4/1. Lef.1; Görgülü, "Millî Mücadele", s. 623; Görgülü, köyün adını "Akensan" olarak okumuştur. Doğrusu Eğneş, Burdur merkeze 47 km. uzaklıkta şimdiki adı Çallica köyü (N. Köstüklü).

¹⁹³ ATASE Arş., KI: 12, D: 48, Fh: 53.

1919 Nisan sonlarından itibaren haydut Kaz Ahmet'in bölgedeki şekâveti gittikçe arttı. Antalya'nın Bademağacı nahiyesine bağlı Yuva köyünde Kaz Ahmet Çetesi ile güvenlik güçleri arasında çatışma çıkmış, çatışmada çete mensuplarından Akbaş Mehmet ölü ve Alman mavzeri ile silahlanmış Abduş yaralı olarak ele geçmiş ancak yaralı Burdur'a sevki sırasında firar etmiş idi. Bu olaylar 29 Nisan 1919'da Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir. Yine 1 Haziran'da Karamanlı'ya yarım saat mesafede çetenin, pazardan gelen köylüleri soyduğunun haber alınması üzerine, köyde bulunan müfreze tarafından takipleri yapılarak temas sağlanmış idi. Çıkan çatışmada çete üyelerinden; Manca köyünden Halil ve Höyük köyünden Mehmet oğlu Süleyman, Bekir oğlu Hamdi sağ, yine aynı köyden Hacı Halil oğlu Ali yaralı ve Ali oğlu Kadir ölü olarak ele geçirildiler. Yakalanan suçlular mahkemeye sevk edildiler. Bu çatışmadan kurtulan Kaz Ahmet birkaç gün sonra 11 Haziran'da Burdur'un Kemer nahiyesinde yakalanmak üzere bekçi Şih Ali'yi şehit edip kaçırmıştır.¹⁹⁴

Kaz Ahmet Çetesinin yakalanması için mahallî jandarma ve 23. Tümen'den bir tabur tarafından gerekli tedbirler alınmışsa¹⁹⁵ da çetenin gelişmesi ve faaliyetleri önlenemedi. Burdur hapishanesinde bulunan çete üyelerinden Yunaklı Ahmet ve Halil İbrahim 25 Haziran 1919 günü gardiyan Mahmut'u etkisiz hale getirip hapishaneyi boşaltıp jandarmanın 69 silahını ve cephaneleri alıp kaçtılar. Kaçarken kendilerine engel olmak isteyen dört jandarmayı da yaraladılar.¹⁹⁶ Bölgede millî teşkilatlanma hazırlıklarının başladığı Haziran ayından itibaren bu çetenin faaliyetleri gittikçe yoğunlaştı. Dolayısıyla, bir taraftan halka korku ve yılgınlık hâkim olurken, mevcut hükûmet kuvvetleri ve Kuvâ-yı Milliye düşmanla çarpışması zarûrî olduğu halde, zaman zaman Kaz Ahmet Çetesi ile uğraşmak zorunda kaldı. Nitekim 2.Ordu Müfettişi Cemal Paşa, 28 Haziran 1919'da Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği şifrede: "Kaz Ahmet Çetesinin Tefenni kazasında ve kasabaya iki-üç saat mesafede ve Burdur havalisinde icrâ-yı şekâvet eylemesi"nden bahsederek, bunların üzerine "Dinar'dan kırk, Çivril'den otuz neferlik müfrezeler sevk edildiği"ni bildirmektedir. Aynı şifrede, (İtalyan) himaye teklifinin yapıldığı günlerde bu tür eşkıya faaliyetlerinin artmasına dikkat çekilerek, gereği için 23. Tümen Komutanı'na emir verildiği ifade edilmektedir. 23. Tümen Komutanı Ömer Lütfi Bey ve bölgedeki diğer birlik komutanları Kaz Ahmet Çetesini sürekli kontrole aldılar.¹⁹⁷ 16 Temmuz'da çete ile temas kuran güvenlik güçleri beş çete üyesini ölü ele geçirmiş ancak, çete reisi Kaz Ahmet iki yerinden yaralı olarak yine kaçırmıştır.¹⁹⁸

Ömer Lütfi'nin 19 Ağustos'ta 2. Ordu Müfettişliğine bildirdiğine göre, Tefenni kazasında eşkıyalık yapan Kaz Ahmet ve cepheden firar eden arkadaşı Yunaklı Ahmet çeteleri üzerine Tefenni Kaymakamı ile 68. Alay 3. Taburdan Yzb. Ömer Efendi komutasında

¹⁹⁴ Görgülü, "Millî Mücadele", s. 623- 624.

¹⁹⁵ ATASE Arş., KI: 16, D: 62, Fh: 41.

¹⁹⁶ Erdoğan, "İşgal Yıllarında", s. 78.

¹⁹⁷ ATASE Arş, KI: 187, D 83, Fh: 372, 372-1; KI: 12, D: 48. Fh: 96, 96-1; KI: 403, D: 8, Fh: 19.

¹⁹⁸ Görgülü, "Millî Mücadele", s. 624.

çıkarılan müfreze, bu çetelerle çarpışmaya girdi. Çatışmada, Kaz Ahmet yaralanarak kaçtı ve 5 çete üyesi ile çetenin önde gelenlerinden Ahmet adında bir kişi ölü olarak ele geçirildi.¹⁹⁹ Ancak, Kaz Ahmet Çetesi kısa sürede yeniden toparlandı ve şekâvet alanını daha da genişletti. Zaman zaman Isparta'nın Keçiborlu köylerine baskınlar yaptı. Muhtemelen Eylül sonlarına doğru, Kaz Ahmet ve çetesi, Keçiborlu köylerinden hayvan ve para toplarken, bir karakol müfrezesi bunlarla çatışmaya girdi. Bu çatışmada müfrezeden Mûsa onbaşı yaralandı. Bunun üzerine Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hafız İbrahim, 27 Eylül'de Burdur Heyet-i Milliyesine gönderdiği bir yazıda, yukarıdaki olayı anlattıktan sonra özetle: "Biz buradan bir müfreze gönderiyoruz. Siz de orada bir müfreze tertip ederek ortaklaşa hareketle eşkiyanın yakalanmasına gayret edelim" dedi. Görüldüğü üzere, Isparta ve Burdur millî teşkilatları da Kaz Ahmet Çetesinin yakalanması için bu yolda mesailerini harcamak zorunda kalmışlardır. Eşkiyanın yakalanması için bu şekilde çaba harcanırken, belki İstanbul Hükûmetinin tesiriyle, belki de korkudan dolayı, bazı jandarma birlik komutanlarının Kaz Ahmet Çetesini himaye ettiği veya yakalama hususunda pasif davrandıkları belgeleriyle tespit edildi. Bu cümleden olmak üzere, Hafız İbrahim Bey, yine 27 Eylül 1919'da Isparta Jnd. Komutanı'na bir şifre göndererek; "Kaz Ahmet Çetesini himaye ettiği mevsuken istihbar kılınan Burdur Jnd. Bl. Komutanı Hakkı Efendi'nin gönderilecek bir subayla Isparta'ya celbi"ni arz etti.²⁰⁰

Bu şekilde gerek 23. Tümen ve 68. Alay Komutanı, gerekse bölgedeki millî teşkilatlar Kaz Ahmet'in yakalanması için çok yönlü tedbirler almışsa da bahsi geçen çete, bölgedeki asayiş bozmaya devam etti. Bu günlerde Sertaç nahiyesi bölgesindeki Bademli dağında Kaz Ahmet Çetesi ile bir çatışma daha oldu. Çatışma sonunda üç çete üyesi devlete teslim olmuş ancak Kaz Ahmet yine yaralı olarak kaçabilmişti. Konya Vilayeti tarafından 14 Ekim 1919'da Dâhiliye Nezaretine yazılan raporda; haydut Kaz Ahmet'in takibine şiddetle devam edildiği bildirilmiştir. Kısa bir süre sonra da 13 Kasım 1919'da yakalanarak Burdur hapishanesine konmuş, ancak buradan Isparta Hapishanesine nakledilirken Kışla köyü yakınında Kaz Ahmet Deresi denilen yerde vurularak öldürülmüştür.²⁰¹

Görüleceği üzere Kaz Ahmet Çetesi, bölgede uzun süre halkın huzurunu bozmuş, güvenlik güçlerini meşgul etmiş idi. Bu durumun sebeplerinden olarak Burdur Askeralma Bölge Başkanı Miralay İsmail Hakkı, 17.1.1920'de 12. Kor. Komutanı'na takdim ettiği bir raporunda; "Jandarma, eşkiya birbirine karışmıştır. Şekavet alenî seklindedir... elyevm, jandarma eşkiyayı tenkil edemez durumdadır."²⁰² tespiti ile

¹⁹⁹ ATASE Arş., KI: 243, D: 19, Fh: 70.

²⁰⁰ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 195.

²⁰¹ Görgülü, "Millî Mücadele", s. 624.

²⁰² ATASE Arş., KI: 809, D: 70, Fh: 22.

jandarma açısından bir özeleştiriyi de dile getirmiştir. Bu tarihlerde Kaz Ahmet ve çetesi halkın üzerinde pek büyük bir korku oluşturmuştu. Öyle ki, Kaz Ahmet korkusu halkın kültürüne dahi girdi. Günümüzde hâlâ söylenen “Kaz Ahmet (Gazamat) Türküsü”²⁰³ bunun en güzel delilidir.

6. Zaferler ve Burdur'daki Yankıları

KAZ AHMET TÜRKÜSÜ (Değişik Versiyonları)

*Gazamat da derler adıma
Çok düşen oldu ardıma
Beşyüz kater fişeklik kuşandım
Nazlı yârin derdine
Aman da Gazamat olmasaydın sen*

*Gazamet derler adıma
Çok düşen oldu ardıma
Beş yüz kater fişeklik kuşandım
Nazife'nin derdine*

*Gazamat da burdan geçti mi
Tasdaki sudan içtin mi
Arifa'nım'ın yoluna
Çille de damına düştün mü
Aman da Gazamat olmasaydın sen*

Aman Gazamat olmasaydın sen

*Gazamat da daşta oturur
Candarmalar fermanını getirir
Kemer'in gelinleri
Gazamad'a gatmer götürür
Aman da Gazamat olmasaydın sen*

*Gazamat daşda oturur
Candırmalar onu bitirir
Kemer'in gelinleri
Gazamede gatmer götürür*

*(<https://defteriniz.com/gazamat-gaz-ahmet-tif-turku-notasi-ve-sozleri/25242/>)
(e.t. 20.10.2022)*

(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/burdur/kulturatlasi/gazamat-derler-adima>) (e.t. 20.10.2022)

Bilindiği üzere, 27 Mart'ta (1921) İnönü'de Yunan kuvvetleri ile temas sağlanırken, Afyon Cephesi'nde de şiddetli çarpışmalar oluyordu. Yunanlar 27 Mart'ta Afyonkarahisar'ı işgal etti. İnönü Cephesi'nde ise 31 Mart gecesi büyük bir hezimet yaşayan Yunan ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. İnönü'de yenilen düşman kuvvetleri Afyon mıntıkasında saldırılarını yoğunlaştırıp 2 Nisan'da Çay ve Bolvadin'i işgal ettiler. Ancak Türk kuvvetlerinin baskısı sonucu Yunanlar ertesi gün Çay'ı, 4 Nisan'da da Bolvadin'i boşaltmak zorunda kaldılar. Düşmanı kovalayan 12. Kolordu kuvvetleri Yunanların ateşe vermeye fırsat bulamadan Afyonkarahisar'ı işgalden kurtardı. Türk ordusunun bu başarıları bölgede ve Burdur'da coşku ile kutlandı.

²⁰³ Günümüzde Burdur ve havalisinde hâlen söylenen ve Kaz Ahmet ve faaliyetleri hakkında bize bazı önemli mesajlar veren “Kaz Ahmet Türküsü” nün sözleri için, bkz., <https://defteriniz.com/gazamat-gaz-ahmet-tif-turku-notasi-ve-sozleri/25242/> ve <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/burdur/kulturatlasi/gazamat-derler-adima>; Ayrıca bkz., *Burdur ve Çevresine Bilgiler*, (yazarı belli değil, yayınlanmamış, eski harfli yazma nüsha, s. 239, ATASE Kütüphanesi No: Coğ. 111'de kayıtlı.)

Afyonkarahisar'ın kurtulmasından bir gün sonra ise 8 Nisan 1921 gecesi, memurların, askerlerin, öğretmen ve öğrencilerin bulunduğu bütün Burdur halkı fener alayı düzenledi. Havai fişekler atıldı. Zaferleri kutlayan bu büyük kalabalık, aynı gece Askerlik şubesine, oradan da hükûmet binasına gitti. Buralarda dinî merasimler yapıldı. Türk ordusu lehinde sloganlar atıldı, gösterilerde bulunuldu.²⁰⁴

Bu günlerde Burdur'da tedavi görmekte olan Fransız bayan gazeteci Madam Gaulis ile Dr. Burhaneddin (Onat) arasında geçen diyalog, zaferlerin Burdur halkındaki yankılarını anlamak bakımından oldukça anlamlı görünmektedir. Dr. Burhaneddin, tedavi etmekte olduğu hastası Madam Gaulis'in yanına hergün uğramakta ve ona cephedeki gelişmeler hakkında bilgi vermektedir. Yine bir gün onu ziyaret ettiğinde şunları söyler; "Madam siz bu halinizle operanın kapısı üzerine konmuş bir kırlangıç kuşuna benziyorsunuz. İçeriden trajik sesler duyuyorsunuz ve bir gazeteci olarak bunlar galiba sizin kulağınıza hoş geliyor." Bunun üzerine Gaulis Dr. Buhanettin'e; "Yanıyorsun Doktor, Alman topları Paris'i döerken, Marn'da ben bu acıyı çok yakından ve ta kalbimin içinden duymuş, günlerce ürpermişim. Onun için sizi çok iyi anlıyorum. Ama hiç üzülmeysin ve şüphe etmeyin. Sonunda muhakkak harbi kazanacak ve muzaffer olacaksınız. Burada memleketini seven o kadar çok insan var ki, bu harbin başka türlü bitmesine imkân yok" dedi. Madam'ın yanından dışarı çıkan Dr. Burhanettin, Burdur sokaklarında sevinç çığlıkları duydu. Ve herkesin telgrafhaneye doğru gittiğini gördü. Ne olduğunu sorduğunda; "Düşman bozulmuş kaçıyor, teldrafhaneye ajansları okumaya koşuyor herkes" dediler. Dr. Burhanettin 2. İnönü Zaferi'nin kazanıldığını bu şekilde öğrenir ve Dispanser'e dönüp Madam Berthe George Gaulis'e zaferin kazanıldığını söyler. Bunu üzerine ikisi sokağa çıkar ve Burdur sokaklarındaki coşkun sevinç ve çığlıkları görürler.²⁰⁵

17 Nisan'da "Belediye Reisi Ahmet" imzasıyla Burdur'dan Güney Cephesi Komutanı'na bir kutlama telgrafi gönderildi. Telgrafta özetle: "mukaddes ordumuzun mel'un düşmana indirdiği son ve katî darbelerin ilk müjdeli haberlerini sevinçle duygulu gözyaşları arasında aldık" denilerek, Burdurluların "muhterem mücahit evlatlarımıza hürmet ve selâmlarını takdim ettikleri ve şehit düşenlerin ruhlarına Fatihâlar okudukları" ifade edildi. Telgrafın sonunda ise "muazzez ve muhterem kumandanlarımıza... şükran ve minnet duygularımızı arz ve iblağ eder başarıların devamını Allah'tan temenni eyleriz"²⁰⁶ deniliyordu.

İstiklâl Savaşı'nın çok önemli dönüm noktalarından olan Sakarya Meydan Muharebesi'nin devam ettiği günlerde, bütün vatan sathında olduğu gibi, Burdur'da da

²⁰⁴ ATASE Arş., KI: 709, D: 22, Fh: 55.

²⁰⁵ Güçlü, *Dr. H. Burhanettin Onat*, s. 20-21; Özata, *İlk Çağlardan*, s. 160.

²⁰⁶ ATASE Arş., KI: 709, D: 22, Fh: 46.

millî galeyana üst seviyede idi. 28 Ağustos 1921 günü Ağlasun'da büyük bir miting yapıldı. Mitingde, Yunanlar denize dökülünceye kadar mücadele ve Ordu komutanlarına bağlılık dile getirildi.²⁰⁷ Yine savaşın devam ettiği günlerde, orduya güven ve bağlılık kararlarının yer aldığı telgraflar arasında Burdur'dan gelen telgraf 12 Eylül'de, Meclis'te okundu.²⁰⁸

İstiklâl Savaşı'na son noktayı koyacak Büyük Taarruz 26 Ağustos 1922'de başladığında, yurdun her tarafını büyük bir heyecan sarmış bulunuyordu. İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşu ile sona erecek bu taarruzun her aşamasında kazanılan zaferler bütün Anadolu'da coşku ile kutlanıyordu. Burdur'dan ve yurdun çeşitli yerlerinden gönderilen sevinç telgrafları Meclisin 14 Eylül 1922 tarihli oturumunda dile getirildi.²⁰⁹

Görüleceği üzere, Millî Mücadele sürecinde iç muhalefete ve çeşitli sıkıntılara rağmen millî teşkilatlanmayı yaparak vatan savunmasına katkı sağlayan Burdurlular, zafer haberleriyle büyük sevinç yaşamışlardır.

7. Millî Mücadele'de Şehit Olan Burdurlular

Millî Mücadele'de şehit olan Burdurluların tespitinde Millî Savunma Bakanlığının yayınlamış olduğu *Şehitlerimiz*²¹⁰ adlı dokümanter yayın esas alınmıştır. Ancak Burdurlu şehitler konusunda yapılacak araştırmalarda asla ihmal edilemeyecek önemli bir kaynak da *Burdur Vefayâta Mahsus Vukuat Defterleri*'dir. Önceleri il, ilçe Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü arşivlerinde bulunan bu defterler, daha sonra 2010'lu yılların başından itibaren Ankara'da toplanmış ve henüz araştırmacıların hizmetine sunulmamıştır. Söz konusu defterler mahallinde iken tarafımızdan Çanakkale'de şehit olan Burdurlular üzerine yapılan bir araştırmada,²¹¹ MSB'nin *Şehitlerimiz* adlı yayınındaki verileri zenginleştiren hatta tashih eden bilgilere rastlanmıştır. Ancak Millî Mücadele'de şehit olan Burdurluları araştırmaya başladığımız dönemde söz konusu defterler Ankara'ya alınmış ve henüz araştırmaya açılmamış idi. Dolayısıyla ileride bu defterlerin de değerlendirmeye alınmasıyla, *Şehitlerimiz* adlı yayın çerçevesinde tespit edilen aşağıda şehit listelerinin artabileceği hatta şehadet tarihlerinde bazı tashihlerin ortaya çıkabileceği ihtimal dâhilindedir.

MSB'nin verilerine göre Millî Mücadele'de, aşağıda listesi verilen 150 Burdurlu şehidin künyesine ulaşılmıştır.²¹²

²⁰⁷ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.IV, s. 13.

²⁰⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.IV, s. 45.

²⁰⁹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.IV, s. 673.

²¹⁰ *Şehitlerimiz*, C.2, s. 82-99.

²¹¹ Nuri Köstüklü, "Çanakkale'de Şehit Olan Burdurlular ve Millî Sorumluluklarımız", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart 1999, sayı: 43, s. 1-18.

²¹² *Şehitlerimiz*, C.2, s. 82-99; Türkiye Cumhuriyeti Müdafaa-i Milliye Vekâleti Sıhhiye Dairesince hazırlanan, *İstiklâl Harbi Sıhhiye Raporu* (İstanbul 1341), adlı yayında, askerlik şubelerinden alınan bilgiye göre İstiklâl Savaşı'nda şehit ve hastalık vb. diğer sebeplerden ölen askerlerin sayıları verilmiştir. Buna göre şehit ve diğer ölüm sebepleriyle birlikte toplam; Burdur Askerlik Şubesi sorumluluk alanında 239 asker zayıtı kaydı bulunmaktadır. (*İstiklâl Harbi Sıhhiye Raporu*, s. 53).

Lakap	Baba Adı	Adı	Doğum			Şehadet Tarihi	Yaş
			Yılı	İlçe	Köy		
-	Hacı İbrahim	Abdullah	1885	-	-	06.09.1921	36
Köseoğulları	Ali	Ahmet	1890	-	-	21.05.1921	31
-	Ali	Ahmet	1885	-	-	01.11.1921	36
-	İbrahim	Ahmet	1897	-	-	26.11.1921	24
Mehmetceoğulları	İsmail	Ahmet	1896	-	-	26.08.1921	25
Köseoğulları	Hüseyin	Ali	1899	-	-	26.08.1921	22
Molla Hasanoğulları	Osman	Ali	1889	-	-	12.09.1921	32
Hacı Mustafaoğulları	Kadir	Bekir	1897	-	-	23.08.1921	24
Osmanoğulları	Emin	Cemil İbrahim	1898	-	-	05.10.1921	23
-	Osman	Dur Ali	1897	-	-	26.08.1921	24
-	İbrahim	Halil	1884	-	-	08.09.1921	37
-	Ali	Hasan	1895	-	-	25.07.1921	26
Habipoğulları	Habip	Hasan	1899	-	-	31.03.1921	22
Zeybek Mehmet Oğul.	Mehmet	Hasan	1890	-	-	17.08.1922	32
-	Memiş	Hasan	1884	-	-	06.09.1921	37
Şabanoğulları	Hatip Mehmet	Hasan	1899	-	-	02.09.1922	23
-	Mehmet	Hasan Hüseyin	1898	-	-	29.11.1921	23
Mahmutoğulları	Mehmet	Hasan Hüseyin	1886	-	-	11.09.1921	35
-	İsmail	Hilmi	1884	-	-	28.09.1921	37
-	Ali	Hilmi Efendi	1899	-	-	10.07.1921	22
Kafadar	Halil	Hüseyin	1898	-	-	27.01.1921	23
Alicioğulları	Mehmet	Hüseyin	1895	-	-	26.08.1922	27
-	Mustafa	Hüseyin	1897	-	-	20.05.1921	24
-	Mustafa	Hüsni Efendi	1897	-	-	20.05.1921	24
Osmanoğulları	Emin	İbrahim	1898	-	-	05.08.1921	23
Çakırgöroğulları	Mustafa	İbrahim	1899	-	-	02.05.1922	23
Molla Ahmet Oğulları	Molla Ahmet	İsmail	1895	-	-	29.08.1922	27
Çiloğulları	Ahmet	Mehmet	1896	-	-	25.08.1921	25
-	Ahmet	Mehmet	1886	-	-	14.08.1921	35
Koca Hasanoğulları	Ali	Mehmet	1898	-	-	31.12.1921	23
MehmetEfendioğulları	Hafız İshat	Mehmet	1891	-	-	30.08.1922	31
Tezbeoğulları	Hasan	Mehmet	1892	-	-	16.07.1921	29
HacıVeliogulları	İbrahim	Mehmet	1898	-	-	26.08.1922	24
-	Ömer	Mehmet	-	-	-	26.08.1921	
Öküz Musaoğulları	Bekir	Mehmet	1898	-	-	17.10.1921	23
-	Habip	Mehmet	1893	-	-	16.07.1921	28
-	Ali	Mehmet Hilmi	1899	-	-	29.08.1921	22
-	Hasan Efendi	Mehmet Sıtkı Efendi	1895	-	-	08.07.1922	27
-	Ahmet İzzet	Mehmet Taci	1901	-	-	31.06.1921	20
-	Hacı Süleyman	Mehmet Tevfik Efendi	1899	-	-	31.06.1921	22
Çolak	İbrahim	Musa	1899	-	-	28.03.1921	22
Hacı Osman	İbrahim	Musa	1899	-	-	28.03.1921	22
-	Mehmet	Mustafa	1888	-	-	08.09.1922	34
-	İbrahim	Mustafa	1894	-	-	04.08.1921	27
Buldanoğulları	Osman	Mustafa	1899	-	-	11.09.1921	22
-	Osman	Mustafa	-	-	-	10.09.1921	
-	Mustafa	Osman	1892	-	-	10.09.1921	29
-	Himmat	Osman	1897	-	-	13.08.1921	24
-	Mustafa	Osman Nuri	1887	-	-	26.06.1921	34
Girişçi Oğulları	Osman	Ömer	1895	-	-	09.09.1921	26
-	Ali	Sabri	1896	-	-	06.09.1921	25
Semercioğulları	Abdullah	Semerci Ali	1891	-	-	31.08.1922	31
-	Ali	Süleyman Efendi	1896	-	-	10.09.1922	26
Yusufoğulları	Yusuf	Tevfik	1898	-	-	30.08.1922	24
-	Abdullah	Tevfik	1885	-	-	17.09.1921	36
-	Hasan	Ahmet	1891	Ağlasun	-	03.10.1921	30
Tüysüz Oğulları	Ömer	Ali	1892	Ağlasun	-	22.07.1921	29
Hasanoğulları	Mehmet	İsmail	1894	Ağlasun	-	16.07.1921	27
Hacı Mustafaoğulları	Bekir	Kadir	1897	Ağlasun	-	25.08.1921	24
-	Ahmet	Mehmet	1897	Ağlasun	-	15.09.1921	24
Emir Osman Oğulları	Mehmet	Mehmet	1898	Ağlasun	-	27.03.1921	23
KocaAli	Dur Ali	Bayram	1898	Altınyayla	Kızılyaka	28.08.1921	23
-	Osman	Numan	1886	Altınyayla	Kızılyaka	26.08.1922	36

-	Mehmet	Ömer	1896	Altınyayla	Kızılyaka	29.08.1922	26
-	Emin	Ali	1881	Bucak	-	07.09.1921	40
Osman Oğulları	Emin	Halil İbrahim	1898	Bucak	-	05.08.1921	23
Hüseyin Efendi Oğul.	Bekir	Hüsnü	1897	Bucak	-	00.06.1921	24
Eyüp Oğulları	Eyüp	Mehmet	1877	Bucak	-	16.10.1919	42
Kavurgacı Oğulları	Mustafa	Mehmet	1888	Bucak	-	26.06.1922	34
Hacı Torun Oğulları	Mustafa	Mehmet	1887	Bucak	Kara Aliler	27.06.1922	35
Sarı Mehmet Oğulları	Ömer	Mehmet	1897	Bucak	-	25.06.1921	24
-	Sinan	Mehmet	1894	Bucak	Dağarcık	26.08.1921	27
Musa Oğulları	Mehmet	Musa	1897	Bucak	-	12.09.1921	24
Çolak	İbrahim	Musa Ali	1899	Bucak	Taşyayla	30.03.1921	22
Atıfoğulları	Ali	Mustafa	1891	Bucak	Beşkonak	12.09.1921	30
Tadioğulları	Mustafa	Osman	1899	Bucak	-	11.09.1921	22
-	Nasuh	Osman	1890	Bucak	-	07.06.1921	31
Hacı Hüseyin Oğulları	Hasan	Ramazan	1892	Bucak	Kızılseki	01.06.1921	29
Sarı İsmailoğulları	İbrahim	Veli	1899	Bucak	Seydiköy	18.07.1921	22
-	Mustafa	Yusuf	1894	Bucak	Kızılseki	27.06.1922	28
-	Mehmet	Mustafa	1894	Çavdır	Kozağacı	29.08.1921	27
Arap Salih	Mustafa	Mustafa	1889	Çavdır	Bölmepınar	28.08.1922	33
Abdulkadir	Mahmut	Recep	1896	Çavdır	Söğütköy	26.06.1921	25
Abdulkadir	Mehmet	Recep	1896	Çavdır	Söğütköy	28.06.1921	25
-	Osman	Dur Ali	1897	Çeltikçi	Bağsaray	26.06.1921	24
Hasanpaşa Oğulları	Mehmet	Ahmet	1894	Karamanlı	Bademli	15.07.1921	27
-	Hüseyin	Halil	1895	Karamanlı	-	28.08.1921	26
-	Hüseyin Şaban	Mehmet	1887	Karamanlı	-	10.09.1922	35
-	Ali	Mehmet	1898	Kemer	-	04.11.1921	23
Mustafa Oğulları	Mustafa	Ahmet	1894	Merkez	Akyaka	01.02.1921	27
KaraHüseyinoğulları	Abdullah	Ahmet	1890	Merkez	Bügdüz	04.09.1921	31
-	Ali	Ali	1898	Merkez	Karaören	20.05.1921	23
Köse Ali Oğulları	Osman	Ali	1900	Merkez	Taşkapı	02.09.1921	21
Ayanoğulları	Osman	Halil	1886	Merkez	Günalan	07.08.1921	35
Himmat Oğulları	Ahmet	Hüseyin	1900	Merkez	Hacılar	05.08.1921	21
Hüseyin Efendi Oğul.	Bekir	Hüsnü	1895	Merkez	Hacılar	05.09.1921	26
-	Ali	İsmail	1895	Merkez	Çatağıl	27.08.1922	27
-	Hacı Kadir	Mehmet	1887	Merkez	Hacılar	28.08.1922	35
Hacı Osman Oğulları	Osman	Mehmet	1882	Merkez	Askeriye	27.08.1922	40
Kurun Oğulları	Ramazan	Mehmet	1898	Merkez	Bügdüz	27.08.1921	23
Çömez Oğulları	İbrahim	Mehmet	1893	Merkez	Bereket	28.09.1921	28
-	Mehmet	Musa	1882	Merkez	Aziziye	26.08.1922	40
Gökçe	İbrahim	Osman	1894	Merkez	Çatağıl	31.08.1921	27
-	Hüseyin	Şükrü	1891	Merkez	Gökçebağ	27.08.1922	31
-	Halil	Veli	1900	Merkez	Aziziye	18.09.1921	21
Danaoğulları	Mehmet	Veli	1882	Merkez	Yeşildağ	29.08.1922	40
Hacı Musa	Yusuf	Abdullah	1898	Tefenni	-	28.01.1921	23
Kara Ahmet	Molla Ahmet	Abdurrahman	1896	Tefenni	-	04.04.1921	27
Kara Ahmet	Molla Ahmet	Abdurrahman	1898	Tefenni	-	15.05.1921	23
-	Mustafa	Abdurrahman	1895	Tefenni	-	14.10.1921	26
Mülazım	Halil	Ahmet	1900	Tefenni	Bey B.	29.08.1922	22
Kovan	Hüseyin	Ahmet	1884	Tefenni	Bey B.	16.07.1922	38
Leblebeci	Osman	Ahmet	1897	Tefenni	-	26.08.1922	25
Halil İbrahim	Mahmut	Ahmet	1894	Tefenni	Hasanpaşa	07.12.1922	28
-	Hüseyin	Ali	1892	Tefenni	-	11.07.1921	29
Yakup	Mehmet	Ali	1894	Tefenni	-	29.01.1921	27
İmam	Osman	Ali	1898	Tefenni	-	20.07.1921	23
Hasan	Ömer	Ali	1892	Tefenni	-	11.09.1921	29
Deli Halil	Himmat	Halil	1895	Tefenni	-	12.04.1921	26
Feyzullah	Himmat	Halil	1895	Tefenni	-	24.07.1920	25
-	Mehmet	Halil	1896	Tefenni	Bey B.	27.08.1922	26
-	Hasan	Halil İbrahim	1887	Tefenni	-	16.06.1921	34
Molla Halil	Ali	Hasan	1899	Tefenni	-	04.07.1921	22
Hacı Osman	Osman	Hasan Hüseyin	1887	Tefenni	-	06.10.1921	34
KocaAili	Ali	Himmat	1896	Tefenni	-	18.06.1921	25
-	Dur Ali	Himmat	1896	Tefenni	-	16.06.1921	25
Ömer	Halil	İsmail	1894	Tefenni	Bey B.	30.08.1922	28
-	Mustafa	İsmail	1900	Tefenni	-	10.09.1922	22

Selim	Ömer	İsmail	1900	Tefenni	-	28.08.1922	22
-	Mehmet Ali	İzzet	1888	Tefenni	-	28.08.1922	34
Yakup	Ali	Mehmet	1894	Tefenni	-	16.03.1921	27
Hacı	Abdullah	Mehmet	1887	Tefenni	-	05.10.1921	34
-	Hasan	Mehmet	1898	Tefenni	-	6.01.1921	23
Avşar	Mahmut	Mehmet	1898	Tefenni	-	28.08.1921	23
Çoban	Mustafa	Mehmet	1900	Tefenni	Bey B.	29.08.1922	22
Kısdır Oğulları	Mustafa	Mehmet	1892	Tefenni	-	15.09.1921	29
-	Şaban	Mehmet	1896	Tefenni	-	10.07.1922	26
Zeybek	Halil	Mustafa	1893	Tefenni	-	26.08.1922	29
-	İzzet	Mustafa	1897	Tefenni	-	00.00.1922	25
-	Mustafa	Mustafa	1902	Tefenni	-	10.09.1921	19
-	Durmuş	Osman	1892	Tefenni	-	23.10.1921	29
Yusuf	İbrahim	Osman	1897	Tefenni	-	27.08.1921	24
-	Mehmet	Ramazan	1895	Tefenni	Bey B.	27.11.1921	26
Hasan Ali	Mustafa	Ramazan	1893	Tefenni	-	29.08.1921	28
-	Eyüp Çavuş	Yusuf	1900	Tefenni	-	30.08.1922	22
Koca Mehmet Oğulları	Ayan Hasan	Ahmet	1890	Yeşilova	-	00.11.1921	31
Poyraz	Veli	Hüseyin	1882	Yeşilova	Örencik	06.08.1921	39
-	Ahmet	Veli	1890	Yeşilova	Bayındır	24.05.1921	31

Bu şehitleri ilçelere göre dağılımına bakıldığında; Merkez İlçe: 18 (+56)²¹³ = 74, Tefenni: 39, Bucak: 16, Ağlasun:6, Çavdır: 4, Altınyayla: 3, Karamanlı:3, Yeşilova:3, Kemer: 1, Çeltikçi: 1 şehit olduğu görülmektedir.

Şehitlerin isimleri de dikkat çekmektedir. Gözlenme sıklığına göre ilk 4 isim ve sayıları şöyledir; Mehmet (33), Ahmet (14), Mustafa (10), Ali (10).

Millî Mücadele’de şehit olan Burdurluların şehadet yaşları 22- 27 arasında yoğunluk kazanmakla birlikte 19 yaşında ve 42 yaşında şehit olanlar da vardır. Tefenni’den Mustafa oğlu Mustafa 10 Eylül 1921’de Çal Dağı Muharebesi’nde şehit olduğunda henüz 19 yaşında idi. Burada baba ismiyle aynı adı taşıması da ayrıca anlamlı gelmektedir. Çünkü Türk kültüründe çocuk doğmadan babası ölmüş ise genellikle onun hatırasına hürmeten çocuğa babasının adının verilmesi yaygındır. Muhtemelen, burada Mustafa yetim veya şehit çocuğu olmalıdır. Yine Bucak ilçesi Eyüpoğulları sülalesinden Eyüp oğlu Mehmet, Ekim 1919’da şehit olduğunda 42 yaşında idi. Bu tablo bize eli silah tutan Burdurluların vatan savunmasına koştuğunu gösteriyor.

8. Sonuç

Gizli antlaşmalarda İtalyan nüfuz bölgesine ayrılan Güneybatı Anadolu bölgesinde Mondros Mütarekesi sonrası İtalyan işgalleri başlamıştı. 28 Mart 1919’da Antalya’yı resmen işgal eden İtalyan kuvvetlerinin hedefinde Burdur vardı. Çünkü Burdur, Antalya limanından Batı Anadolu’ya yapılacak sevkியatta veya daha iç kısımlara geçişte stratejik bir güzergâh üzerinde bulunuyordu. Dolayısıyla Burdurlular için yakın tehdit, İtalyan işgali idi. Ama bunun yanında İzmir’in Yunanlarca işgali haberi de Burdurluları vatan savunması konusunda endişeye sevk etmiş bulunuyordu.

²¹³ Listelerde ilçesi belirtilmeyenlerin Merkez ilçe olduğu tahmin edilmektedir.

İtalyanların görünüşte bölgeye yatırım yapmak, sağlık hizmeti götürmek vb. esasen işgali amaçlayan “keşif gezileri” Burdurlularca protesto edilmiş ise de 28 Haziran 1919’da Burdur’un resmen işgali önlenemedi. İtalyanlar Burdur’da bulunduğu sürelerde halkın tepkisini çekmemek veya millî direniş azmini kırmak için işgal metotlarının bir gereği olarak birtakım uygulamalarda bulundular. Gizli amacı misyonerlik olan sözde okul açtılar, halka sağlık hizmeti vermek, ücretsiz ilaç dağıtmak ve bazı ekonomik faaliyetler ile halka yaranmak yolunu takip ettiler. Şüphesiz bu uygulamalar, az da olsa bazı cahil halk kesimi üzerinde İtalyan sempatanlığını doğurmuş olmakla birlikte, millî şuuru yüksek Burdurluların büyük bölümü ve özellikle bölgedeki askerî makamlar başından beri işgallere karşı tepki gösterme gayreti içinde idiler. Özellikle, Burdur Ahz-ı asker Kalem Reisi (Askeralma Bölge Başkanı) Miralay İsmail Hakkı Bey başta olmak üzere, 68. Alay Komutanı Vehbi Bey, Müftü Halil Efendi, eşraftan Hacı Ahmet Efendi, Süleyman Beyzade Mahmut Bey ve bazı ileri gelen zevatın, millî tepkinin oluşmasında çok büyük rolü olmuştur. Ancak, Burdurluların bir şanssızlığı o günlerde Burdur’un yönetiminde bulunan mülki ve mahalli idarecilerin Millî Mücadele karşıtı olmalarıdır. Burdur Mutasarrıfı Vasfi ve Belediye Başkanı millî hareketin önünde engel idi. İzmir’in işgali duyulur duyulmaz hemen civar il ve ilçelerde işgali kınayan mitingler yapılırken Burdur’da halkın teşebbüsüne rağmen Mutasarrıfın karşı koyması ile yapılamadı, protesto telgrafları ile yetinildi. Ancak Mutasarrıf ve Belediye Başkanının değiştirilmesinden sonra Millî teşkilatlanma hız kazandı.

Engellemelerin kalkması ve Burdurluların azimli gayretleri sonucu 19 Ağustos 1919’da Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut Bey başkanlığında Burdur Heyet-i Milliyesi kuruldu. Heyetin teşekkülü ve faaliyetlerinde Miralay İsmail Hakkı ve Hafız İbrahim’in (Demiralay) yönlendirici olduğu görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa ile sürekli irtibat halinde bulunan Millî Heyette, 1920 Ocak ayında yeniden yapılanmaya gidilmiş ve Belediye Reisi Ahmet Başkanlığında, Müftü Halil Hulusi, Süleyman Beyzade Mahmut ve eşraftan önde gelen şahıslarla yeni kadro oluşturulmuştur. Bu kadronun öncülüğünde, Burdur’da millî heyecan daha da arttı. Fransızların Maraş’ta uyguladıkları mezalime karşı 6 Şubat 1920’de çok sayıda Burdurlunun iştiraki ile büyük bir miting yapıldı. Mitingin sonunda İtilaf temsilcilerine ve diğer ilgililere protesto telgrafları çekildi.

Burdur Heyet-i Milliyesi yine aynı günlerde, TBMM’nin açılmasında üzerine düşen görevi yaptı. Mustafa Kemal’in emri gereğince 3 Nisan 1920’de yapılan seçimlerde Burdur’dan; Müftü Halil Hulusi (Ermiş), Fahreddin Bey (Çilzade), Miralay İsmail Hakkı Bey (Küçük), Tefenni Kaymakamı Şevket Bey (Candaner) ve Veli Bey (Saltıklıgil) milletvekili olarak seçildi. Ancak, İsmail Hakkı Bey ve Çilzade Fahreddin’in istifa etmesi, Müftü Halil Hulusi Efendi’nin de mazbatasını aldıktan sonra 25 Nisan’da henüz yemin edemeden Ankara’da vefat etmesi üzerine boşalan bu milletvekilliklerine Burdur Millî Heyetince 17 Mayıs 1920 tarihinde İsmail Suphi (Soysalloğlu), Mehmet Akif (Ersoy) ve eski Burdur Mutasarrıfı Ali Ulvi (Erçin) Bey milletvekili seçilerek Ankara’ya gönderildiler. Burada,

TBMM'nin henüz yemin edemeden ilk vefat eden milletvekili olarak Müftü Halil Hulusi Efendi'nin, ömrünün son günlerinde bile o zorlu Ankara yolculuğuna düşmesi, millî heyecan ve sorumluluğu göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır.

Batı Cephesi'nde mücadelenin yoğunlaştığı günlerde lojistik ihtiyaçları temin maksadı ile Nazilli Kongresi'nde kurulan Heyet-i Merkeziye, görülen lüzum üzerine Burdur'a taşınmış ve Burdur'da iki ayrı millî teşkilatın bulunmasından dolayı bir süre bazı kargaşalıklar yaşanmış idi. Bu durum karşısında takip eden günlerde ikiliğe son verilerek "Burdur Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi" adı ile teşkilat tek çatı altına alınmıştır. Buna göre 25 Şubat 1921 tarihi itibarıyla yeniden organize olan ve takip eden günlerde görev bölümü yapılan Burdur millî teşkilatında; Birinci Başkan: Mutasarrıf Safa Bey, Başkan Yardımcısı: Burdur Ahz-ı Asker Kalem Reisi Mazhar Bey, Başkan Yardımcısı: Abdülbâki Beyzade Reşid Bey. Üyeler: Çilzade Fahreddin, Hacı Hüsnü Beyzade Mahmut Bey, Mısırlızade Hacı Rıfat Efendi, Hamamcızade Hüsnü Efendi, Tayyazade Osman Efendi, Hacı Hamzazade Fuat Bey (Onurer), Kazancızade Ziya Bey, Bedirzade Necib Efendi, Hacı Hamid Beyzade Hacı Süleyman Bey, Hatipzade Hacı Mehmet Efendi, Nâibzade Şevki Efendi, Hacı Velizade Edhem Efendi'ler görev aldılar. Bu kadroyu analiz ettiğimizde Burdur'da; askerinden bürokratına, din görevlisinden eşrafına ve esnafına varıncaya kadar toplumun her kesiminden millî mücadele içerisinde yer aldığı dolayısıyla, diğer yerlerde de olduğu gibi, Burdur'da da Millî Mücadele'nin tabana mâl olan bir hareket olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Burdur'u diğer pek çok illerden ayıran bir diğer özellik de burada *Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetinin* kurulmuş olmasıdır. 19 Şubat 1920 tarihinde İlköğretim Müfettişi Bekir Sıtkı Bey'in eşi Fitnat Hanım'ın başkanlığında kurulan cemiyette; Miralay İsmail Hakkı Bey'in eşi Madam Marten, Bahattin Beyin Eşi Zekiye Hanım, Şehit Asım Bey Kız Mektebi Başöğretmeni Fatma Hanım, Burdur Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey'in eşi Safiye Hanım, Bahattin Beyzade Cemal Beyin eşi Esmâ Hanım, Miralay Beyin kızı Zehra Hanım, Demirzade Mustafa Efendi'nin kızı Hayati Hanım, Hükûmet Tabibi Hidayet Beyin eşi Râna Hanım, Çilzade Fahreddin Bey'in eşi Naile Hanım, Şehit Asım Bey Mektebi öğretmenlerinden Sururiye Hanım, Çekirgezade Hüseyin Efendi'nin eşi Zehra Hanım, Reşadiye Ana Mektebi Başmüebbiyesi Fitnat Hanım, Selimiye Kız Mektebi öğretmeni Azire Hanım, Hazı Ali Beyzade Nazif Bey eşi Dudu Hanım, Çilzade İzzet Ağa eşi Ayşe Hanım aktif üye olarak görev aldılar. Daha sonra yönetim kurulu oluşan Burdur Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri doğrultusunda Burdur ve yöresinde Millî Mücadele'nin sonuna kadar vatanın korunması yolunda çalışmalar yaptı. Burdur'da kadınıyla- erkeğiyle vatan savunması yolunda yapılan bu teşkilatları ve faaliyetlerini doğru anlayabilmek için konuya Türk tarihi içerisinde geniş bir perspektiften bakmak gerekiyor. Anadolu'nun vatan olması için *Bacıyân-ı Rum* (Anadolu Bacıları) teşkilatı ne yaptı ise Türk milletinin varolma veya yokolma çizgisine geldiği Millî Mücadele gibi kritik bir ortamda kurulan *Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti*

de aynı misyonun devamı olarak Anadolu'nun vatan kalmasında benzer görevi yapmıştır. Aynı şekilde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini de "Gaziyân-ı Rum", "Alperen" çizgisinde düşünmek yanlış olmayacaktır.

Bu şekilde Burdur'da siyasi örgütlenmeler olurken, cephenin personel ve lojistik ikmalinde çalışmalar çoktan başlamış bulunuyordu. Daha Yunan işgalini takip eden günlerde Denizli'nin batısındaki cepheye çeşitli yardımlar başlamıştı. Burdur Mutasarrıfı Vasfi'nin engellemelerine rağmen, Burdur merkez ve Tefenni, Korkuteli, Hafızpaşa, Bucak kaza ve köylerinden pek çok gönüllü vatan savunmasına koştu. Ayrıca 1920 Yılı Eylül sonlarında *Çelikalay* adıyla bir milis kuvvet daha oluşturuldu. Ancak bu günlerde düzenli orduya geçiş çalışmaları olduğundan, bu kuvvet silah ve mühimmatı ile birlikte nizami birlik içine alındı. Yine bu süreçte Askerlik Şubesinin el altından desteğiyle teşekkül eden *Burdur Millî Taburu*, *Demiralay* bünyesine katılmak üzere cepheye gönderildi.

Oluşturulan bu kuvvetlerin ve ordunun silah, iaşe, giyim vd. temel ihtiyaçları konusunda Burdurluların büyük bölümünün önemli yardımlarda bulunduğu görülmüştür. Burdur bölgesindeki askerî depolarda bulunan silahların gizli yollardan Batı Cephesi'ne taşınmasında Burdurlu köylüler fedakârca çalıştılar. 1919 Haziran- Ağustos aylarında Batı cephesi ve özellikle Aydın felaketzedeleri için, arpa, buğday, koyun ve nakit para yardımı yapıldı. Bu destekler aynı ve nakdî yardım şeklinde savaş sonuna kadar devam etti. Ancak bu süreçte, gerek Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nin Burdur'a taşınması ve Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile iki başlılığın yaşanması, gerekse Demirci Mehmet Efe'nin keyfi davranışları bazı problemlere yol açmış ise de bu problemler kısa sürede çözüldü. Batı Cephesi'ne gönderdikleri yardımlardan dolayı Cephe Komutanı İsmet Bey, Belediye başkanı şahsında bütün Burdur halkına teşekkür telgrafi gönderdi.

Lojistik destek bakımından Burdur'un dikkat çeken bir hizmeti de sağlık alanında olmuştur. İtalyanların aslında bir işgal metodu olarak Burdur'da sağlık alanındaki birtakım uygulamalarını etkisiz kılmak için Hilal-i Ahmer (Kızılay), hastane ve dispanser açtı. İleride Türk siyasi hayatında da önemli izler bırakacak olan Dr. Lütfi (Kırdar), Dr. Burhanettin (Onat) Beyler, sağlık kadroları ile Burdur'da çok önemli sağlık hizmetlerinde bulundular. Müslim- Gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin yöre halkına sınırlı imkânlar içerisinde fedakârca hizmet veren Kızılay hastanesi ve personeli, burada tedavi gören Fransız ve Hollandalı gazetecilerin de hatıralarında övgü ile bahsettikleri bir kurum idi. Bu hastane daha sonra görülen lüzum üzerine askeriyeyle devredilerek Menzil Hastanesi adını almış ve savaş sonuna kadar cepheden gelecek yaralı askerlere ve bölge halkına şifa dağıtmıştır.

Burdur'da bu şekilde her yönü ile cepheyi destek faaliyetleri devam ederken veya daha geniş anlamı ile millî heyecanı inşa ve vatan savunması yönünde gayretler ortaya konur iken, muhalefet de boş durmuyor idi. Metin içerisinde örnekleriyle ayrıntılı olarak

anlatıldığı gibi, başta İstanbul Hükûmeti yanlısı bazı bürokratlar ve *Hürriyet ve İtilaf Fırkası* yanlıları olmak üzere, bölgedeki azınlıklar ve mevcut ortamdan menfaat temin etmek isteyen birtakım çetelerin, Burdur'daki Millî Mücadele karşıtı veya zarar verici eylemleri eksik olmuyordu. Osmanlı- Türk idaresinde asırlardır rahat ve huzur içinde yaşayan dolayısıyla kimliklerini muhafaza edegelen Gayrimüslim vatandaşlardan bazıları hem İtalyan işgaline çanak tuttular hem de Yunan işgaline fiilen destek vermekten çekinmediler. Daha Yunanların İzmir'e çıkışını takip eden ay içerisinde Haziran 1919'da görünüşte seyahat etmek maksadı ile Burdur ve Isparta bölgesinden bazı Rum gençlerinin Yunan ordusuna katılmaya başladıkları bölgedeki Türk askerî makamlarınca tespit edilmiş idi. Benzer işbirlikçi tutum ve davranışların artması üzerine, Batı Cephesi'nin büyük bölümünde olduğu gibi, bir tedbir olarak Gayrimüslimlerin işgalcilerle iş birliği yapma ihtimalinden uzak bölgelere nakli hususu zorunlu hale geldi. Burdur'dan 20-40 yaş arası Rum ve Ermeniler, Akşehir bölgesine sevk edildiler.

Öte yandan eşkıyalık bu dönemde, Burdur ve çevresinde Kuvâ-yı Milliye ve Ankara hükûmetinin mesaisini ciddi derecede meşgul eder duruma gelmiş bulunuyordu. Bölgedeki asayiş bozucu çete faaliyetleri savaş yıllarında hiç yok denecek kadar az iken, Mütareke sonrası işgallerin başlaması ile artış göstermesi asla tesadüf olamaz. Bunun sebeplerinin belki en başında, İtalyanların "asayiş temin" adı altında işgallerine zemin hazırlamak için eşkıyalığı teşvik ve tahrik etmesi gösterilebilir. Tabii ki, millî mücadele karşıtlarının propagandaları ve otorite boşluğundan faydalanmak isteyen birtakım menfaatçiler de bölgedeki asayişin bozulmasında, çetelerin türemesinde etkili olmuşlardır. Bu eşkıya içerisinde en meşhuru Kaz Ahmet çetesi olup Burdur ve çevresinde 1919 yılı Nisan ayından itibaren yakalandığı 13 Kasım 1919'a kadar aşağı yukarı 7 ay halkın huzurunu kaçırmış ve güvenlik güçlerini meşgul etmiştir.

Görüleceği üzere, Burdur'da millî mücadele süreci, çeşitli engellemeler ve zorluklar içerisinde, ama başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Cepheden zafer haberlerinin gelmesiyle birlikte Burdur'da sevinç ve coşku rüzgârları esmeye başladı. Bütün vatan sathında olduğu gibi, İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılışı ile sona erecek süreçte ve özellikle Büyük Taarruzun her aşamasında kazanılan zaferler Burdur'da da coşku ile kutlanıyordu. Burdurluların sevinçlerini ve Türk ordusuna şükran duygularını ifade eden telgrafları Meclisin 14 Eylül 1922 tarihli oturumunda okundu.

Tabii ki zaferle sona eren Millî Mücadele sürecinde Burdurlular da bir bedel ödediler. Millî Savunma Bakanlığının kayıtlarına göre Millî Mücadele'de şehit olan 150 Burdurlu vatan evladının künyelerine ulaşılmıştır. Ancak söz konusu kayıtların, ileride araştırmaya açılması muhtemel Burdur Vefayâta Mahsus Vukuat Defterlerindeki şehit bilgileri ile güncellenmesi sonucunda, şehit sayılarında artışın gözlenmesi kuvvetle muhtemeldir.

Kaynaklar / References

Arşivler

- A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (=TİTE) Arşivi
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı (=BOA) Arşivi
Cumhurbaşkanlığı Arşivi (Cum. Arş.,) (Günümüzde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesine alınmıştır).
Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (=ATASE) Arşivi (Günümüzde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesine alınmıştır).
Millî Savunma Bakanlığı Arşivi

Sürelî Yayınlar

- Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (=BTDD)
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (=HTVD)
Yeni Gazete
Yeniğün Gazetesi (Burdur)

Kitap, Tez ve Makaleler

- Akbıyık, Yaşar, "Millî Mücadele Sırasında Maraş'a Yapılan Yardımlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 21, Temmuz (1991): 591- 601.
Apak, Rahmi, *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, İstanbul: Güven Basımevi, 1942.
Burdur ve Çevresine Bilgiler, (yazarı belli değil, yayınlanmamış, eski harfli yazma nüsha. ATASE Kütüphanesi No: Coğ. 111'de kayıtlı)
Burdur, (yayınlayan Burdur Valiliği), İstanbul: 1955,
Candeğer, Ümmügülüm., "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemlerinde Burdur", *Her Yönü İle Burdur 2021* (Burdur Valiliği), Burdur (2021): 249- 268.
Çelebi, Mevlüt, *Heyet-i Nâsiha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2020.
Çelebi, Mevlüt, *Millî Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2002.
Erdoğan, Dilşen İnce, "İşgal Yıllarında Burdur ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri", *I. Burdur Sempozyumu 16-19 Kasım 2005- Bildiriler*, Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniv. Yay., C.1, (2007): 778- 783.
Ermumcu, Turgut, "Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde Burdur Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları", *Kuvâ-yı Milliyeden Cumhuriyet'e Burdur*, Isparta: Fakülte Kitabevi, (Editör: Zafer Gölen), (2011): 233-254.
Hacıfettahoğlu, İsmail *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferi'ne Kadar İcraat Raporu 23 Nisan 1920- 23 Eylül 1921 Millî Mücadele'de Hilal-i Ahmer*, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yay., 2. Baskı, 2009,
Gaulis, Berthe George, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği*, İstanbul: Rado Yay., 1981
Gölen, Zafer, "Osmanlıdan Cumhuriyet'e Burdur Nüfusu", *Kuvâ-yı Milliyeden Cumhuriyet'e Burdur*, Isparta: (Editör: Zafer Gölen), Fakülte Kitabevi, (2011): 183- 211.

- Gönüllü, Ali Rıza, "Millî Mücadele Döneminde Burdur", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, (2010): 589- 635.
- Güçlü, Muhammet, *Dr. H. Burhanettin Onat ve Hayatı (1894-1976)*, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yay., Antalya 2004
- H. 1332 Konya Vilayet Salnamesi, İstanbul 1332
- İstiklâl Harbi Sıhhiye Raporu*, İstanbul: (hazırlayan, Türkiye Cumhuriyeti Müdafaa-i Milliye Vekâleti Sıhhiye Dairesi), 1341.
- Kılınç, Aslıhan, "Millî Mücadele Kahramanlarından 23. Fırka Kumandanı (Karahisar-ı Sahib Mebusu) Ömer Lütfi Argeşo ile Mustafa Kemal Paşa'nın (Nuh Bey) Gizli Yazışma Örnekleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eylül 2022, sayı:3. s. 1176-1185.
- Koçibay, Osman, "Burdur Tarihi", *Yeniğün Gazetesi* (Burdur), 11 Mart 2020
- Köstüklü, Nuri, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990; Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999.
- Köstüklü, Nuri, "Millî Mücadele'de Bir Millî Kuvvet: Demiralay", *XI. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler Kitabı*, 5-9 Eylül 1990.
- Köstüklü, Nuri, "Birinci Dünya Savaşı Sosyal Tarihinin Yeterince Bilinmeyen Önemli Bir Kaynağı: Vefâyâta Mahsus Vukuat Defterleri", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı:24, (Yaz 2017): 19- 30.
- Köstüklü, Nuri, "Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri", *Kuvâ-yı Milliyeden Cumhuriyet'e Burdur*, (Editör: Zafer Gölen), Isparta: Fakülte Kitabevi Yay. (2011): 161- 174.
- Köstüklü, Nuri, "I. İnönü Muharebesi ve Siyasî Sonuçları Üzerine Bazı düşünceler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21, (Temmuz 1991): 603- 607.
- Köstüklü, Nuri, "Türk Arşiv Belgelerine Göre Anadolu'da İtalyan İşgal Metodu", *Askeri Tarih Bülteni*, Ağustos 1989, sayı:27.
- Köstüklü, Nuri, *1820- 1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay., 1993.
- Köstüklü, Nuri, *Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Yıllarında 8. Fırka ve Akşehir Ahz-ı asker Kalem Riyaseti Yazışmaları (1915- 1921)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2020.
- Köstüklü, Nuri, *Millî Mücadele'de Manisa Uşak Afyonkarahisar Konya Hattı (8. Fırka ve Akşehir Kalem Riyasetleri 1920 Yılı Şifre-i Mevrude Defteri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2009
- Mert, Özcan, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco di Roma'nın Trablusgarp'taki Faâliyetleri", *Bellekten*, sayı: 100 (Ağustos 198): 829-848.
- Nas, Şevkiye Kazan, "Burdurlu Meşhurlar", *Her Yönü ile Burdur 2021*, Burdur: Burdur Valiliği Yay., 2021.
- Özata, Metin, *İlk Çağlardan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Burdur Tarihi*, İzmir: Umay Yay., 2009
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, İstanbul: MEB Yay.,1983
- Sabis, A. İhsan, *Harp Hatıralarım*, C.5, Ankara: Güneş matbaacılık, 1951.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 3, Ankara: Öğretmen Yayınları, 1986.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* IV, Ankara: TTK Yay., 1996.
- Selvi, Haluk, *İşgal ve Protesto (İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları 15 Mayıs 1919- 30 Temmuz 1919)* İstanbul: Değişim Yay., 2007

Soydaş, Hakan, "Mehmet Ali Ulvi", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehmet-ali-ulvi>) (e.t. 16.10.2022)

Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. 1, Ankara: MEB Yay., 1973,

Temurçin, Kadir - Tozkoparan, Uğur, "Burdur İlinde Nüfus", *Her Yönü ile Burdur 2021*, Burdur: Burdur Valiliği yayını, (2021):121- 146

İnternet Kaynakları

<https://www.biyografya.com/biyografi/7500> (e.t. 18.10.2022)

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ | Necmettin Erbakan Üniversitesi |
nkostuklu[at]erbakan.edu.tr | ORCID: 0000-0003-4583-284X**

1959 Yılında Yalvaç/Isparta'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Yalvaç'ta, Yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi ve Ankara Yüksek Öğretmen Okulu'nda tamamladı. 1983'te Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne Araştırma Görevlisi olarak girdi. Aynı Enstitü 'de Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında Yüksek Lisans ve Doktorasını tamamladı. 1989'da Selçuk Üniversitesi'ne Yardımcı Doçent olarak atandı. 1992'de Doçent, 1998'de Profesör oldu. Üniversitenin değişik kademelerinde yönetici olarak görev aldı. 1997'de YÖK/ Dünya Bankası projesi çerçevesinde İngiltere'ye gönderildi. Leeds Üniversitesi School of Education'da Tarih Eğitimi alanında eğitim gördü, buradan sertifika aldı. İngiliz Tarih Eğitimi sistemi üzerinde araştırma ve incelemelerde bulundu. 1995'den beri Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu- Atatürk Araştırma Merkezi Asli Bilim Kurulu Üyesi olan Köstüklü, yurtiçi ve yurtdışında çok sayıda bilimsel programlara katıldı. Halen N. Erbakan Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Köstüklü'nün; Yakınçağ Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Tarih Eğitimi alanında yayınlanmış yirminin üzerinde araştırma eseri ve çok sayıda bilimsel makalesi bulunmaktadır.

**Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ | Necmettin Erbakan University |
nkostuklu[at]erbakan.edu.tr | ORCID: 0000-0003-4583-284X**

He was born in 1959 in Yalvac/ Isparta. He completed his primary and secondary education in Yalvaç, and his higher education at Ankara University and Ankara Higher Teachers' School. In 1983, he entered Ankara University Turkish Revolution History Institute as a Research Assistant. He completed his MA and PhD in the field of National Struggle and History of the Republic of Türkiye at the same Institute. He was appointed as Assistant Professor at Selçuk University in 1989. He became Associate Professor in 1992 and Professor in 1998. He worked as an administrator at different levels of the university. In 1997, he was sent to England within the framework of the YÖK / World Bank project. He studied History Education at Leeds University School of Education, where he received a certificate. He made researches and studies on the British History Education system. Köstüklü, who has been a member of the Atatürk Culture, Language and History Higher Institution- Atatürk Research Center Principal Science Board since 1995, has participated in many scientific programs at home and abroad. Köstüklü, who is still a faculty member at N. Erbakan University; He has more than twenty research works and many scientific articles published in the field of Modern Turkish History, History of the Republic of Türkiye and History Education.

